

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Eva Sturesson

Culpabedömningen

-
En komparation av den skadeståndsrättsliga och den
straffrättsliga culpabedömningen

Examensarbete
20 poäng

Handledare
Eva Lindell-Frantz

Ämnesområde
Skadeståndsrätt

Termin HT-01

Innehållsförteckning

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
2 SYFTE, METOD, MATERIAL OCH DISPOSITION	6
2.1 Syfte	6
2.2 Metod	6
2.3 Material	7
2.4 Disposition	7
3 CULPA	9
3.1 Allmänt om culpaordens utveckling i ett historiskt perspektiv	9
3.1.1 Sambandet mellan skadeståndsrätten och straffrätten	9
3.1.2 Culpaordet, dess utveckling och bakgrund	13
4 SKADESTÅNDSRÄTTSLIG BEDÖMNING	16
4.1 Culpa	16
4.1.1 Objektiva förutsättningar	16
4.1.2 Adekvat kausalitet	18
4.1.2.1 Kausalitet	18
4.1.2.2 Adekvans	19
4.1.3 Subjektiva förutsättningar	22
4.1.3.1 Oaktsamt beteende	22
4.1.3.2 Insikt om det oaktsamma beteendet	25
4.2 Domstolarnas skönmässiga bedömning	27
4.2.1 Den fria culpabedömningen	27
4.2.2 Konkurrerande culpakriterier	30
4.2.3 Norm- eller riskavvägning	34
4.2.4 Egna reflektioner	35
4.3 Bevisbörda och beviskrav	36
4.3.1 Bevisbörda	36
4.3.2 Beviskrav	38

5	STRAFFRÄTTSLIG BEDÖMNING	42
5.1	Culpa	42
5.1.1	Kort om straffrättens syn på culpa	42
5.1.2	Gärningsculpa	43
5.1.2.1	Kontrollerad handling	43
5.1.2.2	Bedömning av en gärnings rättsstridighet	44
5.1.2.2.1	Risken	44
5.1.2.2.2	Aktsamhetsstandarder	46
5.1.2.2.3	Grader av gärningsculpa	48
5.1.2.3	Gärningsculpa och adekvat kausalitet	50
5.1.3	Personlig culpa	51
5.1.3.1	Medveten oaktsamhet	51
5.1.3.2	Omedveten oaktsamhet	53
5.1.3.2.1	Bedömningen av omedveten oaktsamhet	54
5.1.4	Relationen mellan gärningsculpa och personlig culpa	55
5.2	Bevisbörda och beviskrav	57
5.2.1	Bevisbördans placering	57
5.2.1.1	Beviskrav	57
6	KOMPARATION	60
6.1	Likheter och skillnader i culpabedömningen	60
6.1.1	Likheter	60
6.1.2	Skillnader	62
7	AVSLUTANDE KOMMENTARER	68
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	70
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	72

Sammanfattning

Syftet med denna uppsats är att behandla culpabedömningen i skadeståndsrätten och straffrätten för att konstatera vilka likheter och skillnader som finns mellan dessa rättsområden.

Sambandet mellan skadeståndsrätten och straffrätten finns bevisat genom landskapslagarna på 1200-talet. Det intressanta är att detta samband finns kvar än idag.

Den skadeståndsrättsliga culpabedömningen är fokuserad på ett culpabegrepp. Detta culpabegrepp är beroende av att både objektiva och subjektiva förutsättningar måste vara uppfyllda. De objektiva förutsättningarna är att den utförda handlingen måste vara oaktsam. För att handlingen skall anses oaktsam krävs det adekvat kausalitet, vilket innebär ett samband mellan den utförda handlingen och skadan måste finnas. Handlingen måste ha orsakat skadan och skadan måste vara en sannolik följd av den utförda handlingen. Förutom en oaktsam handling krävs också ett oaktsamt beteende enligt de subjektiva förutsättningarna i skadeståndsrätten. Detta kan enklast översättas med en brist i aktsamheten hos skadevällaren. Skadevällarens insikt om det egna beteende är också av betydelse liksom hans personliga egenskaper som t.ex. utbildning och ålder.

När domstolarna skall avgöra om culpa föreligger används visserligen de redskap som diskuterats ovan, men en stor del av fallen avgörs på grundval av domstolens skönsmässiga bedömning. Vad domstolarna grundar denna bedömning på finns inte uttryckt i vare sig doktrin eller praxis men det finns rättsvetenskapsmän som försökt lansera olika teorier om hur domstolarna utför denna bedömning. Den mesta kända är Hellner med sin teori om den fria culpabedömning, där det är risken för skada som sätts i fokus. Hellner kritiseras kraftigt av Dahlman, då han i sin doktorsavhandling lanserar tre olika konkurrerande culpakriterier som grunden för domstolarnas bedömning och slutligen finns där Roos som diskuterar en bedömning som grundar sig på risk- eller normavvägning.

Bevisbördan och beviskraven i utomobligatorisk skadeståndsrätt är desamma som reglerar bevisdiskussionen i civilrätten. Huvudprincipen är att den som påstår att han lidit skada har bevisbördan härför. Skadevällarens eventuella invändningar har denne själv bevisbördan för. Vad avser beviskravet kan det variera från antagligt till styrkt men det är beroende av omständigheterna i det enskilda fallet.

Straffrätten är uppbyggd kring ett brottsbegrepp som innehar beståndsdelarna otillåten rättsstridig gärning och personligt ansvar. Rekviset som reglerar den rättsstridiga gärningens oaktsamhet är *gärningsculpa*, det objektiva rekviset. Det subjektiva rekviset som

reglerar gärningsmannens personliga oaktsamhet är den *personliga culpan*. Dessa båda rekvisit måste båda vara uppfyllda och samverka för att det skall föreligga culpa i straffrätten.

Gärningsculpans huvudsakliga beståndsdelar är den kontrollerade handlingen och risken. Det är gärningsculpan som reglerar sambandet mellan handlingen och följden och enligt gärningsculpan är en gärning culpös om den inträffade skadan är en möjlig följd av handlingen, vilket tyder på att gärningsculpan har ett större tillämpningsområde än den adekvata kausaliteten. Den personliga culpan är främst fokuserad på gärningsmannens insikt om sitt handlande, sin skuld. Här skiljs mellan den medvetna oaktsamheten och den medvetna. Inom straffrätten finns det en gradskillnad avseende båda gärningsculpan och den personliga culpan. Det är ringa, normal eller grov culpa och denna gradering har betydelse för påföljdsbestämningen i straffrätten.

Bevisbördan inom straffrätten ligger alltid på åklagaren och beviskravet är att det skall vara ”uppenbart” eller ”ställt utom rimligt tvivel” att den tilltalade är skyldig för att han skall finnas ansvarig.

Skillnaderna mellan de båda rättsområdena är många. Till de mer konkreta hör det ensamma culpabegreppet i skadeståndsrätten i motsats till de två samverkande begreppen i straffrätten. Den adekvata kausaliteten används inte i straffrätten utan gärningsculpan täcker sambandet mellan handling och följd. Straffrätten har till skillnad från skadeståndsrätten en gradering av culpa. Denna gradering är till för att personer inte skall dömas till straffrättsligt ansvar om graden av culpa är för låg. Det krävs dessutom en högre grad av culpa för att en person skall anses culpös i straffrätten än vad som krävs i skadeståndsrätten, culpatröskeln är högre i straffrätten. Denna skillnad i culpatröskeln och graderingen beror på att det anses vara ett svårare brott att dömas till ansvar för culpöst beteende inom straffrätten än inom skadeståndsrätten. Detta märks på de skillnader som finns i påföljd för de olika områdena. En person som vållat en skada kan bli skyldig att betala skadestånd, medan en person som är straffrättsligt culpös kan riskera ett frihetsberövande straff. Bevisbördan och beviskraven är också olika inom de båda rättsområdena och detta kan ses som en indikering på att straffrätten generellt sett har en strängare bedömning än skadeståndsrätten

Grunden till denna skillnad ligger i de respektive rättsområdenas grundtanke. Skadeståndsrätten är reparativ medan straffrätten är preventiv och fördömande. Straffrätten handlar om en persons skuld och om hans handling strider mot vad som finns fastslaget i lagtexten. Inom skadeståndsrätten finns inte det oaktsamma beteendet fastslaget i lagtext utan det sker en bedömning från fall till fall.

Förord

Jag har under hela min utbildning haft ett stort intresse för straffrätten. Under min studietid i Nederländerna väcktes även mitt intresse för skadeståndsrätt då jag läste en kurs med benämningen, "the future of liability law". Jag fortsatte mina studier i skadestånds- och försäkringsrätt då jag kom hem och när jag skulle välja ämne för examensarbete tog jag chansen att kunna kombinera dessa två rättsområden.

Jag vill här passa på att tacka min handledare universitetslektor, Eva Lindell-Frantz för hennes råd, entusiasm och uppmuntrande ord.

Slutligen vill jag tacka min familj och min sambo för deras stöd under hela min utbildning.

Eva Sturesson

Malmö, november 2001

Förkortningar

BrB
FAL
HD
HovR
NJA
SkL
SOU
UfR

Brottsbalken
Lag (1927:77) om försäkringsavtal
Högsta domstolen
Hovrätt
Nytt Juridiskt Arkiv
Skadeståndslagen (SFS 1972:207)
Statens Offentliga Utredningar
Ugeskrift for Retsväsende

1 Inledning

Culpabedömningen är det instrument som används inom vårt rättssystem för att konstatera vad som klassificeras som oaktsamt handlande. Bedömningen är gammal och har sina rötter i den romerska rätten. I Sverige fick den fotfäste på 1800-talet i takt med industrialismens utveckling. Det intressanta med denna bedömning är att dess exakta lydelse inte finns uttryckt i doktrin eller praxis. Vad som klassificeras som oaktsamt beteende och på vilka grunder detta skall avgöras har förbryllat många rättsvetenskapsmän. Culpabedömningen har debatterats både i praxis och doktrin och det enda alla verkar kunna enas om är att det är en bedömning som är flexibel och beroende av de omständigheter som föreligger i det enskilda fallet.

I denna framställning vill jag visa att culpabedömningen används och har en mycket stor betydelse inom två rättsområden med helt skild grundtanke, skadeståndsrätten och straffrätten. Systemen har betydande likheter vad avser vilka bedömningsgrunder som skall användas för att konstatera att culpa föreligger. Dessa likheter kan ses som en kvarleva av det faktum att skadeståndsrätten och straffrätten har varit nära sammanlänkande under mycket lång tid. Givetvis föreligger det även betydande skillnader i bedömningen inom de båda systemen och dessa skillnader hänför sig till skillnaderna i de respektive rättssystemens syfte.

2 Syfte, metod, material och disposition

2.1 Syfte

Denna uppsats behandlar culpabedömningen i skadeståndsrätten och straffrätten. Huvuddelen av uppsatsen koncentreras kring en genomgång av culpabegreppet inom de båda rättsområdena. Syftet är att redogöra för vilka faktorer som beaktas vid culpabedömningen inom skadeståndsrätten respektive straffrätten. Den huvudsakliga problemställningen är: Vilka skillnader finns det mellan culpabedömningen i skadeståndsrätten och straffrätten? Intressanta underfrågor som uppkommer i denna redogörelse är: Hur definieras culpa inom de båda rättsområdena? Vad kan culpa anses omfatta inom de båda områdena? Vilken betydelse har skillnaden i culpabedömningen vid kumulation av mål med både en straffrättslig och skadeståndsrättslig culpabedömning?

Syftet är också att visa på de skillnader som finns genom att redogöra för de ledande rättsvetenskapsmännens åsikter inom respektive område. Här blir det framförallt domstolarnas skönsmässiga bedömningar inom skadeståndsrätten och de teorier som finns kring denna bedömning som blir intressant. Inom straffrätten figurerar inte lika många teorier då domstolsbedömningen är mera fixerad kring begreppen i BrB.

Min avsikt är sedan att framföra mina egna slutsatser avseende de likheter och skillnader som jag finner inom de båda områdena. Dessa slutsatser baserar jag framförallt på mitt studium av praxis inom de båda systemen, eftersom jag vill försöka anknyta detta tämligen teoretiska ämne till den praktiska tillämpningen av juridiken.

Jag har valt att bara behandla den utomobligatoriska skadeståndsrätten, då ett studium av även den inomobligatoriska skadeståndsrätten hade gjort mitt examensarbete alltför omfattande. Av samma anledning har jag också valt bort ett studium av uppsåtet inom skadeståndsrätten och straffrätten. Vissa teorier inom straffrätten omnämnes kort i texten då jag inte ansett att de haft någon betydelse för den fortsatta framställningen.

2.2 Metod

Min framställning är främst att se som en rättsutredning och jag har använt mig av traditionell juridisk metod med studier av olika rättskällor som lag, praxis och doktrin.

För att kunna belysa min problemställning och mina slutsatser har jag valt att utforma uppsatsen dels deskriptivt och dels analyserande. Uppsatsen är uppbyggd kring två deskriptiva avsnitt där de båda rättsområdenas syn på culpabegreppet i teorin beskrivs. Dessa avsnitt innehåller också vissa analys då jag har valt att förklara de olika teorier som finns genom att redogöra för och analysera rättsfall. Rättsfallsanalysen består dels av åsikter i doktrin och dels av mina egna synpunkter. På så sätt kommer den deskriptiva delen att blandas med den analyserande.

Jag har valt att bygga uppsatsen på ett studium av litteratur i skadeståndsrätt, straffrätt samt rättsfall inom de båda områdena.

2.3 Material

Avseende litteraturen har jag valt att använda mig av den senast utgivna litteratur som finns på området. Både skadeståndsrätten och straffrätten är rättsområde inom vilka det sker en utveckling i takt med att samhället utvecklas och förändras vilket gör att litteraturen snabbt blir föråldrad. Avseende skadeståndsrätten är det framförallt Jan Hellner och Svante Johanssons bok "Skadeståndsrätt" femte upplagan från 2000, som fungerat som både fotnotsmaterial och referenslitteratur till att finna artiklar, rättsfall och annan doktrin på skadeståndsrätten område. I straffrättsavsnittet är det Jareborgs litteratur, framförallt "Ansvarsläran" som överväger. Jag gjorde ett medvetet val att basera avsnittet på hans teorier om culpa då det är hans litteratur som används vid straffrättskursen vid vår utbildning.

Rättsfall har haft en betydande plats i uppsatsen och därför har jag använt och studerat en mängd rättsfall. Även här har jag valt att fokusera nyare rättsfall för att få en så korrekt bild som möjligt av den praktiska juridiken. I ett avseende har jag använt ett danskt rättsfall, detta på grund av att det diskuterade problemet inte finns i svenska rättsfall och en parallell med det danska systemet kan inte ses som felaktig då det föreligger betydande likheter mellan de båda rättsystemen.

2.4 Disposition

Jag har valt att introducera ämnet med en historisk belysning av culpabedomningens utveckling från den romerska rätten fram till idag. Detta avsnitt visar även på den historiska koppling som funnits mellan skadeståndsrätten och straffrätten sedan 1200-talet.

Vidare kommer avsnittet som behandlar culpabedomningen i skadeståndsrätten. Först redogörs här för begreppets objektiva förutsättningar, den adekvata kausaliteten sedan följer de subjektiva förutsättningarna med oaktsamt beteende och insikt om det oaktsamma

beteendet. Därefter har jag valt att kort redogöra för tre olika teorier angående domstolarnas skönsmässiga bedömning avseende vad som skall anses vara culpa. Avsnittet om skadeståndsrätt avslutas sedan med en redogörelse för bevisbördan och beviskravet inom detta rättsområde.

Redogörelsen för den straffrättsliga bedömningen som följer härpå är utformad på ett liknande sätt för att ge läsaren en överblick över texten och lättare för att bilda sig en egen uppfattning om eventuella likheter och skillnader. Straffrättsavsnittet inleds med en kort redogörelse om culpa i straffrätten då där föreligger väsentliga skillnader i förhållande till skadeståndsrätten, avseende uppdelningen av själva begreppet. Därefter kommer ett avsnitt som kommenterar och förklarar gärningsculpan som begrepp med den kontrollerande handlingen, risken o.s.v. Därefter redogörs för den personliga culpan och dess beståndsdelar. Avslutningsvis kommer ett avsnitt som förklarar skillnaderna mellan dessa båda begrepp och hur de måste samverka för att culpabedömningen skall bli komplett. Straffrättsavsnittet avslutas liksom skadeståndsavsnittet med en redogörelse för bevisbörda och beviskrav inom området.

Efter dessa deskriptiva avsnitt följer ett avsnitt som är helt analyserande. Områdenas likheter och skillnader tas upp och analyseras. Det är viktigt att poängtera att det är mina egen analys av den studerade litteraturen som uttrycks i detta avsnitt. Uppsatsen avslutas sedan med ett kort avsnitt med mina egna reflektioner av uppsatsen och de slutsatser jag presenterat.

3 Culpa

3.1 Allmänt om culparegelns utveckling i ett historiskt perspektiv

3.1.1 Sambandet mellan skadeståndsrätten och straffrätten

Skadeståndets huvuduppgift i dagens samhälle är dess reparativa funktionen. Den som lidit en skada skall försättas i samma situation som om skadan aldrig inträffat. Det är lätt att skadeståndet även tillskrivs andra funktioner som: prevention, ekonomisk prevention, placering av kostnader för skador, pulvrisering av förluster m.m. Dessa egenskaper anses dock av de flesta vara sekundära i förhållande till den reparativa funktionen.¹ Straffrätten, som ofta kopplas samman med skadeståndsrätten, har snarare en preventiv funktion, den skall avskräcka från att begå brott. Sambandet mellan skadeståndet och straffrätten går tillbaka till medeltiden. För att kunna visa på kopplingen mellan skadeståndsrätten och straffrätten måste jag belysa straffrättens utveckling genom tiderna.

Skadeståndsrätten uppstod ur straffrättens idé om blodshämnd. Begreppet blodshämnd hade funnits i rättsmedvetandet sedan tidernas begynnelse. Blodshämnden erbjöd ett enkelt sätt att skipa rättvisa. Rättvisa innebar vedergällning, det enda sättet för en skadedrabbad att få rättvisa var att utsätta skadevållaren för samma skada. Systemet med blodshämnd var inte utan komplikationer. Blodshämnden innebar en plikt för den skadedrabbade själv eller för dennes familj att ”hämnas”, oavsett om skadan var en olyckshändelse, eller orsakad uppsåtligt. Utfördes inte blodshämnden kunde familjens namn bli vanhelgat, vilket var ett öde värre än döden i dåtidens samhälle. Under medeltiden utvecklades en sedvana att den skadelidande accepterade en skadekompensation, en ekonomisk botgöring. Utveckling var ett steg mot att botgöringen skulle bli ett vederlag och inte bestå av vedergällning. Sedvanerätten traderades muntligt och nedtecknandet började ske på 1200-talet, runt om i Europa.²

I Sverige finns länken mellan straff- och skadeståndsrätten dokumenterad i 1200-talets landskapslagar. Här används uttrycket ”bot”, en penningssumma som skadevållaren skulle betala till målsägande. ”Boten” hade en utpräglat straffrättslig karaktär och dess storlek var anpassad till överträdelsens grovhet. ”Boten” delades upp i tre poster: Konungen, häradet eller staden och den målsägande. Den rena ersättningsfunktionen framträdde inte förrän vid tillämpning av den så kallade ”lytesboten”. Lytesboten betalades ut till målsägande som hade fått bestående lyte av en kroppsskada. Denna bot

¹ Se Prop. 1972:5 s. 18-23

² Se Häthen, Christian (1997) s. 8-9

tredelades inte utan betalades ut i sin helhet till målsägande. Huvudregeln var att bot skulle betalas oavsett om det rörde sig om ”vådaverk” eller ”viljeverk”. Även här märks den reparativa funktionens genomslag, då vid vissa fall av vådaverk hela ”boten” skulle tillfalla målsägande.³ Straffrätten var genom landskapslagarna fortfarande mycket färgad av de muntliga traditionerna i varje landskap, någon nationell lagstiftning fanns inte vid denna tid, därför kan inte de uppgifter som finns känneteckna hela Sverige. Skadeståndet som självständig rättsgrund hade däremot inte slagit igenom. Det fanns två olika typer av brott dels edsöresbrotten⁴ och dels den traditionella straffrätten. Edsöresbrotten bestraffades vanligen med fredlöshet, men även bötesstraff kunde utdömas. De traditionella brotten kännetecknades av att de alltid bestraffades med olika former av böter, endast i mycket speciella fall kunde gärningsmannen dömas till döden⁵. 1350 ersatte Magnus Erikssons *Allmänna Landslag* de tidigare landskapslagarna och tredelningen av bötesbeloppet blev därmed nationellt. Skillnaden mellan edsöret och den traditionella straffrätten upphörde härmed också, och straffrätten blev en nationell angelägenhet.⁶

1500-1600-talets Europa präglades av en återgång till vedergällningsprincipen. Religionen och Bibeln blev viktiga instrument för rättsskipningen runt om i Europa. Reformationen belyste det Gamla Testamentets straffstadgande och den teokratiska vedergällningen fick stor betydelse.⁷ I Sverige infördes 1563 *Högmålsplakatet* av Erik XIV. I detta betecknades vissa brott som ”urbota” och brottslingen kunde aldrig böta sig fri från dessa då de var straff påbjudna av bibeln.⁸ Skadeståndets utveckling stagnerade under dessa århundrade och gick snarare bakåt än framåt.

Under 1700-talet och frihetstiden lades grunden för vår nya rättsordning. 1734-års lag hade kvar ett omfattande botsystem, men en separation mellan skadeståndet och straffrätten dröjde till in på 1800-talet⁹. Rättsfall från denna tid ger dock en fingervisning om att i praktiken hade skilsmässan börjat genomföras innan det stadgades i lag.¹⁰

Straffen bar fortfarande spår av religion och den teokratiska vedergällningen. Utvecklingen gick dock mot en humanare syn och under 1700-talet infördes det första fängelset på Långholmen, en modernisering av frihetsstraffet hade fått fotfäste.¹¹

³ Se Bengtsson, Bertil (1985) s. 17-18

⁴ De brott som var förkastliga och urbota brotten. De var början till den offentliga straffrätten, då de dömdes i kungens namn och det var kungens män som skötte verkställigheten.

⁵ Dömdes någon till döden i dessa fall var detta att se som en reglerad hämnd.

⁶ Se Hätheén Christian (1997) s. 16-17

⁷ Se Hätheén Christian (1997) s. 27

⁸ Se Hätheén Christian (1999) s. 33

⁹ Se Hellner, Jan (2000) s. 27

¹⁰ Se Bengtsson, Bertil (1985) s. 19

¹¹ Se Hätheén Christian (1997) s.54-55

Industrialismens genombrott i Sverige på 1800-talet förde med sig ett annat synsätt, präglad av det kontinentala Europa. Skadeståndsrätten kom att genomsyras av tidens rådande sociala förhållanden detta märktes tydligt i rättsideologi och lagstiftning från denna tid. Skadeståndets reparativa funktion fick sitt genomslag, främst genom att culparegeln¹² inkorporerades i svensk rätt. I de två lagförslag som lades fram under 1800-talets första hälft, förslag till civillag 1826 och förslag till strafflag 1832, fanns culparegeln införd i Handelsbalken 15 kap 5 §, i civillagförslaget.

”Skada, som någon lidit genom annans vållande, skall gäldas, även i de fall som ej i lagen särskilt utsatta äro.”

Uttrycket vållande innefattade här uppsåtligt såväl som vårdslöst handlande. Strafflagsförslaget från 1832 innehöll endast en hänvisning till culparegeln i civillagförslaget, men när strafflagsförslaget reviderades 1844 infördes culparegeln i detta förslag. Kännetecknade för culparegelns utformning i strafflagsförslaget var att det här endast var skadestånd på grund av brott som uppmärksammades och att uttrycket ”vållande” snarare fick betydelsen ”vårdslöshet” i strafflagsförslaget. Civillagförslaget ledde aldrig till någon färdig lag, medan strafflagsförslaget från 1844 trädde i kraft 1864. I denna lag fanns den skadeståndsregel som skulle komma att bli gällande i princip oförändrad form fram till 1 januari, 1965 då den nya Brottsbalken trädde i kraft. Dess lydelse var:

”Skada som någon genom brott tillfogar, skall av den brottslige gäldas, evad brottet skett med uppsåt eller av vållande.”

Denna paragraf, med färre justeringar, kom att utgöra kärnan i svensk skadeståndsrätt fram till 1972 då den upphävdes och ersattes av den nya Skadeståndslagen. Konsekvensen av detta blev att lagens lydelse endast gav möjlighet till skadestånd om skadan vållats av en handling som utgjorde ett brott i strafflagens bestämmelser. Isoleringen av skadeståndet till att bara gälla brott var inte medveten. Vid strafflagens tillkomst 1864, sågs det som en självklarhet att civillagförslaget skulle vinna kraft kort därefter och därmed utvidga culparegelns tillämpningsområde. En utvidgning hade redan skett i praxis, då culparegeln tillämpades på skador som inte kunde härledas direkt till brott. Praxis visar att culparegeln i slutet på 1800-talet fick ett mycket utvecklat tillämpningsområde, det blev en undantagslös regel att den som vållar person- eller sakskada uppsåtligen eller av vårdslöshet skulle ersätta denna oavsett om förfarandet varit straffbart eller ej.¹³

På grund av att strafflagens bestämmelser fortsatte att gälla från 1864 till 1972, tvingades lagstiftarna att skraddarsy skadeståndsbestämmelserna till varje tillfälle genom att införa speciallagar. Mycket få av dessa är i bruk idag. Det var främst två huvudtyper av lagar. Den ena typen var de som tog sikte på och helt anpassades till olika situationer och företeelser i samhället,

¹² Culparegelns ursprung och exakta lydelse behandlas mera utförligt under 3.1.2

¹³ Se Bengtsson, Bertil (1985) s. 19-21

t.ex. skador som orsakades av all nya kommunikationsmedel vid denna tid; järnvägstrafiken, bilar och flygplan. Dessa lagar innebar ofta en skärpning av culparegeln, strängare ansvar för utövarna än vad som krävdes enligt de allmänna reglerna. Den andra typen av lagstiftning var den som reglerade situationen mellan skadeståndet och försäkringar. Försäkringar började bli allt vanligare och det kunde vara svårt att sätta försäkringarnas villkor i relation till skadeståndslagens bestämmelser, och därför krävdes lagstiftning. Det krävdes också regler för relationen mellan försäkringstagare och försäkringsbolag, FAL trädde i kraft 1927. Då det inte fanns en självständig skadeståndslag vid denna tidpunkt hade FALs bestämmelser väsentlig betydelse för den enskilde¹⁴

Reformen av skadeståndsrätten, som ledde fram till 1972-år skadeståndslag, påbörjades efter 2: a världskriget. Först tillsattes två kommittéer, en för reform av bilansvar och försäkring och en för det allmänna ansvar. Endast ett av förslagen ledde till lagstiftning och det skulle dröja till 1972. Det tillsattes också en skadeståndskommitté som lade fram två förslag: skadestånd I och Skadestånd II. Skadestånd I bestod av bestämmelser som skulle ersätta de skadeståndsbestämmelser som fanns i strafflagen. Eftersom dessa skadeståndsbestämmelser skulle komma att försvinna när Brottsbalken trädde i kraft 1962. Detta fungerade inte utan Strafflagens bestämmelser fortsatte att gälla fram till 1972. Skadestånd II reglerade arbetsgivarens principalansvar och arbetstagarens ansvar. Dessa tre förslag kom att utgöra den proposition som lades fram 1972 och sedan blev lag den 1 juli 1972. Förslagen hade dock framförallt formella förändringar. Lagen som kom 1972 utgjorde en naturlig följd av rättsutvecklingen och den innehöll inga revolutionerande nya bestämmelser, likheten med 6 kapitlet Strafflagen var fortfarande betydande.¹⁵ Redan 1975 genomfördes den första reformen och den rörde reglerna om ersättning för personskada och dessutom förnyades reglerna om jämkning och medverkan till den egna skadan.¹⁶ Skadeståndsrätten hade nu fått sin första egna generella reglering och var inte längre ett bihang till straffrätten i lagstiftningen.

Denna framställning visar tydligt på att skadeståndsrätten och straffrätten förblev sammanlänkade till långt in på 1900-talet. Idag finns det fortfarande ett starkt samband mellan dessa rättsområden. Detta märks bl.a. i SkL 2 kap 4 §¹⁷ om förmögenhetsskada och i SkL 3 kap 2-3 § §¹⁸ om ersättning vid myndighetsutövning. Det krävs ett brott eller felaktig myndighetsutövning

¹⁴ Se Hellner, Jan (2000) s.31

¹⁵ Se Prop. 1972:5 s. 19-20

¹⁶ Se Hellner, Jan (2000) s. 32-33

¹⁷ ” Den som vållar ren förmögenhetsskada genom brott skall ersätta skadan enligt vad i 1-3 §§ är föreskrivet i fråga om person- eller sakskada.”

¹⁸ 2 § ” Staten eller kommunen skall ersätta personskada, sakskada eller ren förmögenhetsskada, som vållas genom fel eller försummelse vid myndighetsutövning i verksamhet för vars fullgörande staten eller kommunen svarar.”

3 § ”Staten eller kommunen skall ersätta ren förmögenhetsskada som vållas av att en myndighet genom fel eller försummelse lämnar felaktiga upplysningar eller råd, om det med hänsyn till omständigheterna finns särskilda skäl. ”

för att ren förmögenhetsskada skall ersättas. Ersättning för person- och sakskada är inte sällan sammanlänkade med den straffrättsliga prövningen om ett brott har begåtts. Har gärningsmannen handlat med uppsåt är det sällan eller aldrig några problem, dessa framträder först när oaktsamhet skall bevisas. Det är också viktigt att hela tiden komma ihåg att skadeståndets funktion är främst reparativ medan straffrättens alltid är den preventiva, att hindra att fler brott begås.

3.1.2 Culparegeln, dess utveckling och bakgrund

Skadeståndslagen har stor spännvidd och kan tillämpas i en mängd olika situationer. Trots dess dispositiva karaktär fyller den en viktig funktion både i och utanför avtalsförhållanden och även i situationer som regleras av speciallagstiftning. Skadeståndslagens bredd märks tydligt i de fall det finns dubbla möjligheter för den skadelidande att kräva skadestånd, dels genom de primära ersättningsreglerna, som finns i speciallagstiftningen, fungerar inte dessa kan i vissa fall skadeståndslagen tillämpas sekundärt. Trafikskadlagen är ett utmärkt exempel på detta. Syftet med att reglera skadestånd i lag är att kunna uppfylla det reparativa syftet genom att placera skadeståndsskyldigheten på rätt betalande. För att kunna göra detta används culparegeln.¹⁹

Culpaprintipen finns uttryckt i 2kap 1 § SkL.

” Var och en som uppsåtligen eller av vårdslöshet vållar person- eller sakskada skall ersätta skadan, såvida icke annat följer av denna lag.”

Culpabedömningen är det instrument med vars hjälp det kan konstateras om förutsättning för skadestånd föreligger och vem som är den skadeståndsskyldige. Denna är uppbyggd av en mängd mindre beståndsdelar, som delar upp culpabedömningen i en subjektiv och en objektiv bedömning. Dessa beståndsdelar är skada, handling eller underlåtenhet, de objektiva rekvisiten, och avsikt eller vårdslöshet hos skadevällaren, de subjektiva rekvisiten. Uppsåtet och vårdslösheten benämns med ett gemensamt namn för ”vållande”. Det krävs dessutom adekvat kausalitet, orsakssamband, mellan dessa rekvisit och att det inte föreligger några omständigheter som utesluter ansvar.²⁰

Culparegeln har sina rötter i Lex Aquilia²¹ på 200-talet f. Kr. Lagen var mycket besynnerlig med dåtidens mått mätt, då den inte bara reglerade inomobligatoriskt skadestånd, utan även innehöll en generalklausul för regleringen av utomobligatoriskt skadestånd. Denna generalklausul var culpabedömningen eller culpaprintipen som den kallades då. Ordet ”culpa” betyder ”vållande”, ett begrepp som används än idag. Från att ha haft ett ganska litet tillämpningsområde utvidgades culpaprintipen till att tillämpas på alla person- och sakskador när den infördes i Corpus Iuris Civilis.

¹⁹ Se Roos Carl Martin (1990) s. 101-102

²⁰ Se Roos Carl Martin (1990) s. 102

²¹ Lag uppkallad efter folktribunen Lucius Aquilius

Culpa principens spridning över Europa berodde på den romerska rättens intåg i det tyska rikets rättssystem. Detta ledde till att från slutet av 1700-talet och fram till början på 1800-talet blev culpa principen grunden i skadeståndsrätten i alla de stora kodifikationerna runt om i Europa. Culpa principen ansågs överensstämma med förnuftets och moralens bud, vilket slogs fast i den tyska juridiska doktrinen på 1800-talet. Viktigast av allt var att culpa principen var generell och helt skild från de tidigare kasuistiskt formade lagarna. Den passade därmed väl i tiden och erbjöd en lösning som kunde tillämpas på många och skiftande situationer.²²

Culpa principens genomslagskraft i den svenska rätten var beroende av den industriella utvecklingen och alla influenser som följde i dess fotspår. Culpa principen stämde väl med de liberala idealen i samhällsstrukturen i Sverige vid denna tid. Den gav skydd åt den skadelidande, denne hade rätt till ersättning om skadevällaren brutit mot de normala aktsamhetskraven, samtidigt som den på motsvarande sätt gav skydd åt skadevällaren om denne hållit sig inom det begränsade handlingsutrymmet.²³

Tillämpningen av culpa principen utvecklades under industrialismen i Sverige. Från att bara ha gällt uppsåtlig eller oaktsamt vållad skada började nu ett risktänkande göra sitt inträde. Framst två former av risktänkandet utvecklades. Enligt den ena utvecklingslinjen betraktades vållandet som en ansvarsgrund, där vållandet skall kunna läggas på en annan person än den direkta skadevällaren. Ansvaret skulle läggas på den person som på grund av sin ställning borde bära de ekonomiska följderna av skadan, t.ex. arbetsgivaren. Principalansvaret gjorde därmed sitt inträde i skadeståndsrätten. Den andra utvecklingslinjen talade om ett renodlat risktänkande oberoende av vållande, ett rent objektiva ansvar som baserades på arten av verksamhet. Fanns det betydande risk för skada skall tyngdpunkten ligga på de rent objektiva omständigheterna. Det skulle vara orimligt att tillämpa en "normal" vållandebedömning på dessa fall. Resultaten skulle bli missvisande och lägga alltför tungt ansvar på den enskilde. Det rent objektiva ansvaret kunde också benämnas strikt ansvar.²⁴

Skadeståndsansvar inträder endast om skuld d.v.s. uppsåt eller oaktsamhet ligger skadevällaren till last i det enskilda fallet, detta är innebörden av culpa principen. Denna princip är grunden i den skadeståndsbedömningen vi använder idag och då talas det snarare om culpabedömningen än om culpa principen. Denna bedömnings tillämpningsområde är då ekonomisk skada har tillfogats person eller sak, redan här visar culpabedömningen på unika egenskaper. Det är endast inom skadeståndsrätten som det kan utkrävas ersättning för en vårdslöst orsakad sakskada, detta medför t. e x inte påföljd inom straffrätten. Annan skada än person och sakskada skall inte ersättas enligt denna princip men det förekommer undantag.

²² Se Hellner, Jan (2000) s. 28-29

²³ Se Hellner, Jan (2000) s. 29

²⁴ Se Bengtsson, Bertil (1985) s. 22-23

Följdskador till personskador, så kallade ideella skador ”lyte och men” och ”sveda och värk”, ekonomisk skada t.ex. förlust ersätts liksom förmögenhetsskada. Viktigt att komma ihåg är att ersättning för förmögenhetsskada kräver att brott föreligger.

Culpabedömningen kan delas upp i objektiva och subjektiva moment. För att det skall föreligga objektiv culpa krävs att:

- Det skall föreligga en ekonomisk person- eller sakskada
- Det skall föreligga en positiv handling inte bara en underlåtenhet
- Handlingen skall ha orsakat skadan(kausalitet) och orsakat den på ett adekvat sätt – *adekvat kausalitet*
- Handlingen måste vara ”rättsstridig”

För att subjektiv culpa skall anses föreligga krävs att:

- Gärningsmannen varit tillräknelig
- Gärningsmannen insett eller bort inse handlingens objektiva rättsstridighet.

Denna uppdelning visar att det krävs en analys av många samverkande faktorer för att avgöra om någon varit culpös.²⁵

Culpabedömningen är mycket allmän och används i de mest skiftande situationer. Detta i kombination med att det även har moraliserande drag, ger principen dess mångsidighet.

²⁵ Se Karlgren, Hjalmar (1972) s. 28-30

4 Skadeståndsrättslig bedömning

4.1 Culpa

4.1.1 Objektiva förutsättningar

Tidigare i denna redogörelse talade jag om uppdelningen av culparegeln i objektiva och subjektiva förutsättningar. Denna uppdelning binds ihop av orsakssambandet, den adekvata kausaliteten. Nedan följer en redogörelse för culparegelns olika beståndsdelar.

De objektiva förutsättningarna är själva handlingen eller underlåtenheten som leder till skada. Även risken för en skada ses som en objektiv förutsättning för skadestånd. All skadeståndsbedömningen bygger på att det föreligger en skada och att denna skada har uppstått på egendom eller på annan person än skadevällaren själv. Huvudregeln avseende utomobligatoriskt skadestånd lyder: ”Det krävs positivt handlande för att det skall grunda skadeståndskrav.” Underlåtenhet att handla är inte skadeståndsgrundande.²⁶ Denna huvudregel har många undantag, varav majoriteten är fastställda i lag eller praxis. Skadeståndsansvarig, är den som underlåter att efterkomma en rättslig förpliktelse att handla, t.ex. en hyresvärds skyldighet att grusa gångbanorna kring en fastighet vid minusgrader. Det finns också situationer som kräver handlande från parterna trots att detta ej finns föreskrivit i lag. Dessa situationer kan sägas vara reglerade av ”allmänna rättsgrundsatser”²⁷ Pliktbegreppet genomsyrar hela diskussionen om de objektiva förutsättningarna för ansvar. En person har en plikt att handla så att ingen annan person eller annan persons egendom skadas. Föreligger det risk för skada på grund av en redan utförd handling, är den som utförde handlingen förpliktad att förhindra och förebygga dessa eventuella skador. I praxis ses den positiva handlingen och efterföljande underlåtenhet att förhindra en eventuell skada som en enhet.²⁸ Detta visas i bl.a. NJA 1935 s.636

En vaktmästare hade lämnat ett stycke osläckt kalk i en hink med vatten på innergården till en fastighet. Han lämnade sedan platsen. Två pojkar som bodde i huset upptäckte hinken och rörde om i vattnet. Kalken exploderade och båda pojkarna fick allvarliga ögonskador. Vaktmästaren ansågs vara skadeståndsansvarig på grund av sitt oaktsamma beteende. Denna oaktsamhet bestod dels i att han hade utfört ett så farligt arbete på en plats där han var medveten om att det fanns barn och att han dessutom hade lämnat hinken med dess explosiva innehåll utan uppsikt under en relativt lång tid.

²⁶ Se Hellner, Jan (2000) s. 103

²⁷ Se Bengtsson, Bertil (1985) s. 40

²⁸ Se Hellner, Jan (2000) s. 104-105

Rättsfallet belyser att handling med efterföljande underlåtenhet är en enhet. Det skulle inte fungera att dela upp gårdskarlens handlande i två separata led. Om han hade haft hinken under uppsikt och skadan ändå skett, hade bedömningen troligen fått ett annat utfall.

Problemet som uppstår vid diskussionen kring pliktbegreppet är: Var skall plikten placeras?

Det finns olika alternativ för olika situationer. Den enklaste situationen är när den skadelidande själv har plikten att handla, då kan skadestånd aldrig utbetalas. I majoriteten av skadeståndsrättsliga lagar och författningar står det klart uttryckt vilken eller vilka inom en tänkbar krets av skadeståndsskyldiga som har handlingsplikt. Vid brist på föreskrifter i lag, får plikten placeras med hjälp av allmänna rättsgrundsatser. Vissa situationer kräver att handlingsplikten exklusivt åvilar en viss person, eller en viss grupp av personer, som därmed är skyldiga att handla. T ex. NJA 1986 s.712, Överlastindikatorn.²⁹

En överlastindikator som hade monterats in i en kran visade sig ha fel på en omkopplare som funnits inmonterad i indikatorn. Tillverkaren av indikatorn ansågs ansvarig för felet på indikatorn i förhållandet till köparen av kranen. Tillverkaren ansågs ha brutit i sitt kontrollansvar när han monterade in en felaktig omkopplare i indikatorn, detta trots att det inte var han som hade tillverkat själva indikatorn.

Rättsfallet visar på att det finns flera att lägga bördan på i denna typ av situation, säljaren, tillverkaren av indikatorn och tillverkaren av komponenten. Alla har ett ansvar men den primära handlingsplikten ansågs här ligga hos tillverkaren av själva indikatorn då han ansågs ha haft det övergripande ansvaret och var den som monterade ihop och kontrollerade kranen innan försäljningen. Fallet visar hur viktigt det är att dels ha många ansvariga och att dels kunna exakt peka ut vem som är primärt ansvarig.

Adlercreutz menar att när en part har stark skyldighet att ha uppsikt över säkerheten, kan det benämnas som att det föreligger en ”fast ansvarsplacering” Denna roll brukar tillfalla den som är aktivt verksam i arbetet, medan den som endast skall övervaka inte får lika stort ansvar. De övervakande personernas ansvar är inte lika betungande, men det är uppdelat. Uppdelat ansvar är mycket vanligt och kännetecknande för svensk rätt. Detta ger en utökad möjlighet för den skadelidande att få skadestånd. Kan inte den primärt ansvarige fullgöra sina förpliktelser skall den som är sekundärt ansvarig träda in i hans ställe.³⁰

De objektiva kriterierna i skadeståndsrätten kräver att det föreligger en skada på person eller egendom. Skadan skall vara på egendom som ej tillhör eller vara på person som ej är skadevällaren, därmed är de objektiva

²⁹ Fallet berör produktansvar men ansvar härför bedöms enligt allmänna skadeståndsrättsliga principer. Härmed har både tillverkare och säljare ett ansvar för inför köparen av en produkt.

³⁰ Se Hellner, Jan (2000) s. 109-112

förutsättningarna för skadestånd uppfyllda.³¹ Det är viktigt att säkert kunna fastställa att egendom som skadas inte är skadevållarens, detta avgörs med hjälp av civilrättens regler. Ett enkelt exempel för att illustrera detta är, om en granne hugger ned ett träd som står precis på gränsen mellan två tomter, och även om hans avsikt var att skada den andra grannens tomt kan han inte krävas på skadestånd om det visar sig att trädet stod på hans tomt och den enda som lidit skadan är därmed hans själv. För skadestånd krävs både en handling, en skada och uppsåt eller oaktsamhet.³²

4.1.2 Adekvat kausalitet

Den adekvata kausaliteten är den yttersta gränsen för hur långt skadeståndsansvaret kan sträcka sig enligt culpabedömningen. Den adekvata kausaliteten faller under den objektiva delen i culpabedömningen. Det måste föreligga adekvat kausalitet, men skadeståndsansvar kan ändå utebli om subjektiv culpa ej är uppfylld.

4.1.2.1 Kausalitet

Ordet kausalitet kan översättas med betydelsen ”orsakat”. Den skadegörande handlingen måste vara kausal för skadans inträffande. Det är inte tillräckligt att skada uppkommit, skadan måste vara orsakad av den skadegörande handlingen. Den skadegörande handlingen måste vara en nödvändig betingelse för skadan, vilket innebär att flera samverkande faktorer kan ha orsakat skadan men just den specificerade skadegörande handlingen utgör det viktigaste rekvizitet. Kausaliteten brister dock om det kan visas att de samverkande faktorerna kunde ha orsakat skadan utan den skadegörande handlingen. Principen med att säga att en handling är en nödvändig betingelse för en skada är inte helt okomplicerad och den är framförallt inte logisk.³³ Ett exempel är:

A körde sin bil med alldeles för hög hastighet så att bilen vid en kurva körde av vägen och hamnade i diket. B som körde bilen efter A blev så fascinerad av händelseförloppet att han kom över på fel vägbanan, krockade och även han hamnade i diket.

Det föreligger här ett samband mellan Bs skador och As handlande. As handlande har varit en nödvändig betingelse för hela händelseförloppet och skadorna är en logisk följd av detta handlande. Däremot måste det anses orimligt att göra A ansvarig även för Bs skador. Det föreligger inte en tillräcklig betingelse, Bs egen oaktsamhet är ett nödvändigt led i orsakskedjan, som ledde fram till skadan.

Principen om att en handling är en nödvändig betingelse för skada är inte tillräcklig för att enbart denna handling skall ha orsakat skadan. I fall med

³¹ Se Prop. 1972:5 s. 19

³² Se Hellner, Jan (2000) s. 103

³³ Karlgren, Hjalmar (1972) s. 37-39

flera skadevällare med uppsåt till skadan och när deras respektive handlingar inte kan särskiljas bli bedömningen beroende av omständigheter som är svåra att tillämpa ur bevishänseende, t.ex. den exakta tidpunkten för skadans inträffande. För att en handling skall ha orsakat en skada räcker det inte att handlingen varit en nödvändig betingelse för skada den skall också ha varit en tillräcklig betingelse.³⁴

Den tillräckliga betingelsen för en skada kan lättast förklaras med att handlingen har förstärkts med naturen och samhällets egen ordning och därmed orsakat en skada. Handlingen skall ses som den utlösande faktorn i det händelseförlopp som orsakade skadan. Ett exempel är:

Fastighetsskötare A underlåter att sanda gångbanan utanför huset efter ett snöfall och B faller. Fallet leder till att B bryter sitt ben och är oförmögen att arbeta för en tid.

Detta händelseförlopp visar att underlåtenhet att sanda gångbanan är en tillräcklig betingelse för att skadan skall uppstå. Om en handling uppfyller kraven på både nödvändig och tillräcklig betingelse är culpabedömningens orsakskrav uppfyllt, det föreligger kausalitet.³⁵

4.1.2.2 Adekvans

Om det skulle bli aktuellt med skadestånd i alla fall där det föreligger samband mellan skada och handling, hade skadeståndsrättens tillämpningsområde blivit alltför omfattande. Ett sätt att undvika detta problem är att uppställa krav på en så kallad juridisk kausalitet. Det kan också uttryckas med att det skall föreligga en adekvans - ”fara”, för att skadan skall inträffa. Den skadegörande handlingen måste ligga i ”farans riktning”, det måste ses som rimligt att handlingen skulle orsaka just den specifika skadan. Ett exempel är:

En person kör över en annan, den överkördes förs till sjukhus där denne senare avlider. Döden är dock inte en följd av skadorna från bilen, utan på grund av att sjukhuset träffas av blixten och brinner ner.

Det råder inget tvivel om att bilolyckan är orsak till den överkördes död, men en överkörning är typiskt sett inte orsaken till att någon dör av ett blixtnedslag. Det är viktigt att observera att det handlar inte enbart om följderna av ett handlande, utan också om den skadegörande handlingens egenskaper i kombination med följderna. I nordisk doktrin används uttrycket att skadan skall ha ansetts ”beräknelig”. Vad som avses härmed är inte att skadan skulle ha varit trolig. Det räcker att skadan skall ligga inom den krets av möjligheter som skulle anses följa av den utförda handlingen.³⁶

³⁴ Se Karlgren, Hjalmar (1972) s.37-39

³⁵ Se Hellner, Jan (1997) s. 62-63

³⁶ Se Karlgren, Hjalmar (1972) s. 44-46

Vid försök att sammanfatta adekvansbedömningen i en allmän formel har doktrinen ofta använt förutsägbarheten som grund. Den formel som växt fram hänvisar till "vir optimus"- en särskilt framstående person, som besitter stor kunskap inom ett specifikt område. Först bedöms om handlingen skall anses oaktsam på allmänna grunder, om det för en vanlig människa skulle framstå som en trolig och sannolik följd att skadan inträffar på grund av dennes handlande och sedan skall en person med kunskap om alla de faktiska omständigheterna bedöma utgången som sannolik. Genom att tillämpa denna bedömning på en konkret skadesituation, framkommer det vilka skador som kan sägas falla inom adekvansområdet. Användandet av "vir optimus" för att fastställa om det föreligger adekvans kan sägas vara av lika stor vikt som bedömningen av oaktsamhet med hjälp av "Bonus Pater Familias", d.v.s. den tillämpas inte i större utsträckning i praxis.³⁷

Vid ett studium av praxis kan man se att adekvansbedömningen sker i två steg. Först konstateras om en skada kan anses ligga inom adekvansområdet och därefter om den orsakat på ett adekvat sätt. I domstolarnas motiveringar kan det utläsas att domstolarna gjort ett övervägande om en skada skall ersättas, dessa motiveringar är dock formulerade i så allmänna ordalag att det är omöjligt att avgöra exakt vilka kriterier som blir avgörande.

Det är dock möjligt att urskilja tendenser i praxis och dessa tendenser har givit upphov till principer. Principerna har sin grund i avgöranden som är så lika att de kunnat sammanföras. En uppräknning av dessa skulle bli alltför omfattande och är inte så relevant för min fortsatta framställning. En princip är dock mer framträdande än övriga och förtjänar därför en kort presentation, nämligen normskyddsläran. Normskyddsläran kan beskrivas som ett komplement till adekvansbedömningen, de skador som faller utanför skyddsändamålet med en skadeståndsrättslig regel skall inte ersättas. Dessa skador kan komma att ses som att de faller under den skadelidandes egen objektiva skaderisk. Normskyddsläran fick sitt genombrott i svenska rätt med NJA 1976 s.458 i vilket justitieråd Nordenson avger en förklaring till normskyddsläran³⁸:

En sexåring skadades allvarligt i ögat efter att ha lekt med en cykelpump som gjorts om till korkpistol. 9-åringen som lånade ut cykelpumpen till 6-åringen frikändes från ansvar i alla instanserna. Det fanns ingen adekvat kausalitet mellan skadan och den vårdslöshet som 9-åringen anklagades för då han låtit sin yngre kamrat leka med pumpen. HD ansåg att det rörde sig om en olycklig omständighet till följd av en oskyldig lek. En viktig omständighet i sammanhanget var att skadan hade inträffat när 6-åringen lämnat pumpen till 9-åringen som försökte laga den och till följd av detta flög korken ut och skadade ögat på 6-åringen.

Justitierådet Nordenson var skiljaktig och förde ett annat resonemang angående adekvansbedömningen. Han ansåg att skadestånd ej kunde utbetalas på grund av att risken som realiserades inte låg inom den

³⁷ Se Hellner, Jan (2000) s. 203-205

³⁸ Se Hellner, Jan (2000) s. 211-213

överträdde aktsamhetsnormen. I samhället finns olika handlingsnormer som är till för att skydda vissa intressen från skada. Vissa av dess normer finns fastslagna i lag, men det finns också ett antal som bara existerar i det allmänna medvetandet och trots deras brist på stöd i lag använder domstolen dem vid bedömningar i skadeståndsrättsliga mål. Nordenson menar att den aktsamhetsnorm som kunde utläsas av detta fall, var att en korkpistol ej skall lämnas till en 6-åring med beaktande av dennes bristande uppfattning avseende farligheten med en sådan leksak. Det viktiga i denna bedömning var att skadan inträffade först när 6-åringen lämnat över leksaken till 9-åringen och därför kunde det inte anses föreligga ett skadeståndsansvar, då skadan inte var en följd av överträdelsen av aktsamhetsnormen. Genom sitt yttrande vill Nordenson bryta ut normskyddsläran ur adekvansbedömningen. En riktig culpabedömning skall ske genom att domstolen sätter sig in i den handlandes situation och gör en culpabedömning av hans handlande utan att ta hänsyn till om en skada har inträffat eller ej. Det skall först avgöras om han överträtt en aktsamhetsnorm innan, en bedömning av skadevållarens insikt om sitt handlande skall företas. Detta yttrande har lett till att normskyddsläran uppmärksammas i dagens skadeståndsrättsliga fall, men dess tillämpning är fortfarande inte helt okontroversiell.

Adekvansbedömningen har blivit utsatt för en hård kritik och den har också fått olika uttryck beroende på olika uttalande i praxis. Dess huvuduppgift är att finna de fall där ansvar inte kan anses föreligga trots att det finns ett samband mellan en skadegörande handling och en skada. Under vilka omständigheter kan vållaren undgå ansvar. Typexemplet vad gäller skadestånd kommer från v. Kries och det är följande:

En kusk somnade och råkade därför hamna på fel väg. En blixtnedslag slog ner och dödade hans passagerare i vagnen. Dödsfallet hade aldrig inträffat om kusken varit vaken och kört på rätt väg. Det måste anses ostridigt att kusken genom sitt oaktsamma handlande vållat passagerarens död.

Problemet här är att kusken inte kan straffas för vållande till annans död. Det kan inte anses att skadan var adekvat i förhållande till hans oaktsamma handlande. Om kusken hade kört av vägen och passageraren därigenom hade dödats skulle kusken ha ansetts vållande till passagerarens död. Detta exempel visar på att adekvansbedömningen till stor del sker genom ett generaliserande betraktelsesätt. Bedömningen tar sin utgångspunkt i en kunskap om verkligheten; en viss typ av handlingar skall få en viss typ av effekt. Därför är det också viktigt att risken för en viss skada skall tas med i beräkningen när en handling adekvans i förhållande till en inträffad skada skall bestämmas. Föreligger det en viss risk för att en mycket svår skada skall inträffa är det tillräckligt för att det skall föreligga adekvat kausalitet i vissa situationer.³⁹ Detta kommer fram vid studiet av de två rättsfallen, NJA 1937 s.434 och NJA 1934 s.86.

³⁹ Se Strahl Ivar (1964) s. 324 -325

NJA 1934 s. 86

En taxichaufför körde över en 77-årig dam, som bröt benet. Damen avled efter en kortare sjukhusvistelse till följd av blodpropp i benet. HD fann att chauffören skulle anses ansvarig för dödsfallet. Dödsfall på grund av blodpropp var visserligen inte en naturlig följd av händelsen, men i läkarutlåtandet var det tydligt att blodproppen uppstod på grund av det sänliggande som damen tvingades till på grund av benbrottet, som var en följd av trafikolyckan.

NJA 1937 s. 434

En man dog efter att i ett slagsmål mottagit två slag mot huvudet. Vid obduktionen framkom att den avlidne lidit av för tunt skallben. Slagen hade inte varit dödliga för en person med ett normalt skallben. Det framkom också att den avlidne hade kunnat räddas till livet om han hade sökt hjälp tidigare. Det var inget tvivel om att skadevällaren i fallet hade uppsåt att orsaka skada. Utgången av misshandeln ansåg dock HD vara mera av ”våda än vållande”. Skadevällaren kunde ej anses vara ansvarig för dödsfallet.

Dessa båda fall visar på hur olika bedömningen sker beroende på vilka omständigheter som skall anses vara av betydelse i det enskilda fallet. Damens skada var i direkt förbindelse med att hon hade blivit överkörd. I fallet med den misshandlade mannen fanns det faktorer som påverkade bedömningen, att han inte sökt hjälp i tid och att det inte kan anses vara en normal följd att någon avlider efter två slag i ansiktet. Uppsåt till att vålla skada fanns men det brister i vårdslösheten hos gärningsmannen, han kunde inte med fog räkna med att den avlidne skulle ha för tunt skallben.⁴⁰

4.1.3 Subjektiva förutsättningar

4.1.3.1 Oaktsamt beteende

Med de subjektiva rekvisiten i culpabedömningen avses skadevällarens uppsåt eller oaktsamhet. Dessa både kan med ett gemensamt uttryck benämnas som ”vållande” och även ”fel eller försummelse”. Det skall tilläggas att användandet och betydelsen av ordet vållande i praxis inte är enhetligt. När straffrätten behandlas längre fram i uppsatsen kommer till viss del samma terminologi att användas men betydelsen kommer att vara något annorlunda. Det kan därför konstateras att begreppet ”vållande” i dessa skadeståndsrättsliga sammanhang är inte ett helt riktigt sätt att uttrycka sig, medan ”fel och försummelse” ger en något mer korrekt bild av vad som åsyftas.⁴¹ Ordet culpa brukar användas i betydelsen oaktsamhet och i vissa fall används det i skadeståndsrätten som en samlingsterm för oaktsamhet och uppsåt. Denna benämning är något missvisande, culpabedömningen skall mer korrekt översättas med ”den grad av oaktsamhet som medför skadeståndsskyldighet”.⁴²

⁴⁰ Se Strahl, Ivar 1964 s. 326-327

⁴¹ Terminologin är skiftande från författare till författare och jag har valt att använda Hellners terminologi, då han anses som den ledande inom skadeståndsrätten.

⁴² Se Hellner, Jan (2000)s. 123-124

De subjektiva förutsättningarna vid culpabedömningen är precis lika viktiga som de objektiva. De subjektiva rekvisiten beskrivs som en brist i aktsamheten hos skadevällaren, och detta är en viktig del i skadeståndsbegreppet. Det räcker inte med att en skada har konstaterats det måste finnas ett oaktsamt beteende hos den som vållar skadan för att skadestånd skall kunna utbetalas, t.ex.; en cyklist som av misstag kommer över på en hal del av vägbanan, som inte kunde upptäckas på håll, och därigenom slirar på en fotgängare kan inte bli skadeståndsskyldig. Visserligen föreligger det en skada och den är orsakad av cyklisten men denne hade inte uppsåt och det torde inte heller kunna sägas att han har betett sig oaktsamt då han inte hade en möjlighet att upptäcka den hala delen av vägbanan i tid. Här skulle det snarare kunna bli tal om att den som vara ansvarig för sandandet av vägbanan skulle vara skadeståndsskyldig.⁴³

Problemet med de subjektiva förutsättningarna är att avgöra vad som krävs för att dessa förutsättningar skall anses vara uppfyllda. Det enklaste är alltid fall då gärningsmannen har haft uppsåt. Det finns då ingen tvekan, om handlandet leder till en skada, och den skadelidande har rätt till skadestånd. Uppsåtets latinska namn är *dolus* och denna term används mycket flitigt i straffrätten medan skadeståndsrätten vanligen använder uppsåt⁴⁴. Det finns olika typer av uppsåt och dessa har störst betydelse vid bedömningar inom straffrätten. Den vanligaste och enklaste betydelsen av uppsåt är att ”gärningen är en kontrollerad handling som utförs med en total medvetenhet av dess konsekvenser av skadevällaren”, t. ex:

A vill tillfoga B smärta och misshandlar därför B med ett järnrör. Här föreligger inget tvivel avseende ett eventuellt skadestånd. A har utfört en handling som leder till en skada och han var medveten om risken för skada, det var till och med hans avsikt att skada B, B har rätt till skadestånd i enlighet med culpabedömningen.⁴⁵

När det kommer till att bedöma vad som skall anses vara oaktsamt beteende, uppkommer problem. Vad är oaktsamt och framförallt vad är aktsamt beteende? Den äldsta och mest använda normen vid en bedömning av vad som är normalt beteende härstammar från den romerska rätten. Det är bruket av principen *Bonus Pater Familias*, hur en aktsam person skulle ha handlat i den aktuella situationen. Principens syfte var från början att få domaren att använda sitt sunda förnuft i sin bedömning av skadeståndet. Dess riktlinje var att se till hur normala människor handlade i normala situationer och ibland i de mer specifika situationer i vilka skadan uppstått. Denna princip gav domstolarna ett mycket stort handlingsutrymme och det innebar att culpabedömningen blev enkel om man jämför med idag. Det är uppenbart att om en skada inträffat inom ett mycket specifikt område kan det omöjligt ge ett rättvisande resultat att använda *Bonus Pater Familias*. Denna princip används därför inte självständigt av domstolen idag, den

⁴³ Se Bengtsson, Bertil (1994)s. 15

⁴⁴ Se Jareborg, Nils (1994) s. 201

⁴⁵ Se Jareborg, Nils (1994) s. 201-202

måste dock anses vara en del av den sedvanerättsliga bedömning som fortfarande används i domstolarna.⁴⁶

Bedömningen av vad som skall anses vara aktsamt beteende idag sker till stor del med stöd av de normer och principer som finns reglerade i lag, författning och andra föreskrifter. Kännetecknande för dessa normer är att de skyddar den skadelidandes ekonomiska intressen. Detta skydd behöver inte bara vara ett rent ekonomiskt det kan även ha utformningen som förvaltningsrättsliga påföljder. Ett mycket stort område som regleras på detta sätt är biltrafiken. Det finns dels ett stort antal bestämmelser i Trafikförordningen (1998:1276) som reglerar olika specifika situationer t.ex. hur en förare skall bete sig vid en högersväng för att hans körning skall falla under vad som kan anses vara aktsamt beteende.⁴⁷ Förordningen har även en del generalklausuler som manar till ett allmänt aktsamt uppförande i trafiken.⁴⁸ Dessa skall komplettera de mera specificerade bestämmelserna. Varje gång en skada uppstår i följd av trafik är huvudregeln att det råder strikt ansvar för den som kör bil. Det är dock inte ovanligt att culpabedömningen används vid en kollision mellan två fordon för att kunna placera ansvaret på rätt bilist, med hjälp av en avvägning av alla de i situationen aktuella faktorerna. En person som inte uppfyllt sin plikt enligt Trafikförordningens bestämmelser kan undgå skadeståndsansvar om han kan visa på inverkan av andra faktorer som är en giltig ursäkt för hans handlande.⁴⁹

Konsekvens i bedömningen av vad som skall anses vara oaktsamt beteende är viktig. I de situationer kriterierna för oaktsamt beteende inte finns i förordningar eller författningar, kan det bli aktuellt för domstolen att studera praxis. För att kunna utläsa en allmän aktsamhetsstandard, är praxis ett bra instrument att använda. Nackdelen med att använda praxis är att culpabedömningen är så individuell att en alltför strikt tillämpning av praxis skulle kunna resultera i direkt felaktiga domslut. Det är dock vanligt att domstolen med hjälp av praxis kan sluta sig till ett nytt sätt att bedöma en fråga genom att se på tydliga olikheter med praxis. Detta förklarar varför det ofta uppmärksammas många olika rättsfall med ibland helt skilda domslut vid en culpabedömning.⁵⁰ Se NJA 1949 s.245, NJA 1940 s.199, NJA 1944 s.494. Alla tre fallen handlar om stadens skadeståndsskyldighet mot den enskilde i fall av översvämning. Det intressanta är att i ett av fallen undgår staden ansvar genom att hänvisa till att det var exceptionella väderförhållande, som det inte är rimligt att räkna med vid byggandet av ett

⁴⁶ Se Agell, Anders (1962) s. 70-71

⁴⁷ Se 3 kap 26§ 2st Trafikförordningen : ” Vid högersväng skall ett fordon föras så nära körbanans högra kant som lämpligen kan ske eller, om fordonet förs på vägrepen, så nära vägens högra kant som möjligt.”

⁴⁸ Se 2 kap 1§ 1 men Trafikförordningen (1998:1276) ” För att undvika trafikolyckor skall en trafikant iaktta den omsorg och varsamhet, som krävs med hänsyn till omständigheterna.”

⁴⁹ Se Hellner, Jan (2000) s. 125-126

⁵⁰ Se Hellner, Jan (2000) s. 128

dike. I de två andra fallen blir staden ansvarig trots att de hänvisande till samma omständighet med exceptionella väderförhållande. I dessa fall vägs stadens invändning mot det kostnader och arbete en förebyggande åtgärd hade inneburit och då denna hade varit ringa måste staden anses culpös. Dessa tre fall är ett typiskt exempel på att praxis kan tillämpas för att visa på skillnader i det enskilda fallet som leder till ett annat domslut mot vad det gjort i ett tidigare till synes snarlikt situationer.

När domstolen inte kan finna ledning i författning eller praxis, kan sedvana få en viss betydelse vid bedömningen. Användningen av sedvana hänger till stor del samman med den ursprungliga bedömningen jag tidigare nämnt i detta kapitel, Bonus Pater Familias. Fall där bedömningen har sin grund i sedvana är inte vanlig, endast inom områden med en fast och utarbetad praxis förekommer denna bedömning, t.ex. sjukvården.⁵¹Se NJA 1945 s.669:

Fallet rörde frågan om en läkare skulle bära det yttersta ansvaret för att en patient hade fått fel bedövningsmedel insprutat med smärta och skada som följd. Problemet var att läkaren hade använt en spruta som hade preparerats av en sköterska, utan att kontrollera att det var rätt medel i sprutan. Domstolen valde här att diskutera praxis från olika sjukhus avseende läkares kontroll av en spruta innan en injicering. Detta ledde till att läkaren frikänds med hänvisning till ”vad som blivit upplyst om gängse förfarande på operationsavdelningarna vid ett flertal allmänna sjukhus”.

Det skall också uppmärksammas att domstolarna kan välja att gå helt emot vad sedvanan föreskriver. Dels kan ett handlande som överensstämmer med sedvanan stämpas som culpöst samtidigt som ett beteende som går klart emot sedvanan kan anses vara fritt från ansvar. Ett skäl till att använda denna mer aktivt i culpabedömningen är att sedvana från början har bildats för att undvika skador. Sedvana har ofta fungerat som en form av säkerhetsföreskrift, en presumtion för att tillräckliga åtgärder vidtagits för att undvika skada.⁵²

Uppräkningen här ovan avseende vilka kriterier domstolen kan använda sig av vid bedömningen av vad som skall anses vara oaktsamt beteende, är långt ifrån uttömmande. Det finns en mängd fall som inte passar in under något av dessa kriterier, då blir det upp till domstolen att avgöra vad som skall anses vara oaktsamt beteende, detta brukar benämnas domstolarnas skönsmässiga bedömning⁵³. Vad domstolarna baserar denna bedömning på, vilka kriterier de väger in, är en inte helt okontroversiell fråga. Bedömning och diskussionen kring denna i doktrin och praxis skall jag belysa i ett avsnitt längre fram.

4.1.3.2 Insikt om det oaktsamma beteendet

⁵¹ Se Hellner, Jan (2000) s. 129

⁵² Se Agell, Anders (1962) s. 71-72

⁵³ Se Hellner, Jan (2000) sid 130-ff

Vid bedömning av de vad som skall anses vara oaktsamt beteende är det viktigt att se till den handlandes personliga förutsättningar. Utbildning, erfarenhet och ålder är faktorer som spelar en stor roll. En persons felbedömning av sin egen kompetens är också en viktig faktor att överväga vid culpabedömningen. En person som handlat på ett sätt som är klart utanför hans kompetensområde kan aldrig åberopa sin brist på kompetens inom detta område som en förmildrande omständighet, hans handlande kan snarare komma att beaktas som grovt culpös, t.ex. en underläkare som försöker sig på en komplicerad operation som han tror att han skall klara av trots brist på utbildning kan inte undgå skadeståndsansvar.⁵⁴ Vad gäller de subjektiva rekvisiten i culpabedömningen, den subjektiva culpan, tals det inte bara om skadevållarens beteende utan också om hans "tillräknelighet", hans insikt om sitt oaktsamma beteende.

De lättaste fallen att bedöma, när ansvar för subjektiv culpa inträder är, som jag tidigare diskuterat, de fall då skadevållaren handlat dolöst, uppsåtligt. Skadevållaren har då antingen åsyftat skadans inträde eller har i alla fall faktiskt insett att skadan är en naturlig och nödvändig följd av dennes handlande, direkt uppsåt. Inte heller det eventuella uppsåtet skall vålla problem här, dvs. fall där skadevållaren har insett skademöjligheten men detta inte har fått honom att handla annorlunda eller att avstå från att handla. När det kommer till att avgöra om skadevållaren handlat culpöst, ser man till hans insikt om *riskan för skada*. Skadevållaren har varit medveten om skademöjligheten och ändå utfört handlingen, det viktiga är att han inte haft uppsåt till skadans inträde och inte förstått att den var en naturlig följd av handlingen. Det är inte heller klart om skadevållaren hade utfört handlingen om han visste att skadan skulle inträffa, detta är "medveten culpa". Slutligen måste det anses föreligga subjektiv culpa, när skadevållaren inte har insett men *borde ha insett risken* för skadan med handlingen. Skadevållaren har gjort sig skyldig till ett ousäktligt misstag.⁵⁵

När borde skadevållaren ha insett risken för skada? När är hans handlande ousäktligt? Vilket beteende är ousäktligt? Dessa är de vanligaste frågorna som måste besvaras för att kunna avgöra om subjektiv culpa föreligger. Det finns inga direkta och konkreta svara, bara hypoteser och idéer. Vissa teorier kommer jag att beröra i kapitlet om den fria culpabedömningen och den mer generella principen skall jag kort beröra här. Det viktigaste att ta fasta på vid bedömningen är inte som i straffrätten, adekvansfarligheten - risken för att ett handlande skall leda till skada eller brott, att inse risken för skada skulle i vissa fall vara alltför högt krav att ställa på en genomsnittsindivid. Här fokuseras istället på skademöjligheten. Kraven på insikt är inte orimliga, de skall motsvara vad en normalbegåvad genomsnittsindivid skulle insett i motsvarande situation.⁵⁶

⁵⁴ Se Bengtsson, Bertil (1985) s. 38

⁵⁵ Se Karlgren, Hjalmar (1972) s. 56-57

⁵⁶ Se Karlgren, Hjalmar (1972) s. 57-58

Adekvansbedömningen har en viktig roll även i bedömningen av subjektiv culpa. Det diskuteras kring om hela skadan måste ligga inom culpabedömningens ansvarsområde. Kan en skadevållare med insikten hos en normal person göras ansvarig för en skada som står i adekvat kausalitet till hans handlande, även om skadan låg utanför vad en normal person hade fog att räkna med? Svaret på denna fråga är inte givet men det normala förfarandet är att det inte friar från skadeståndsskyldighet. Detta bekräftas av NJA 1957 s.337.⁵⁷

En värnpliktig lånade ett fordon från försvarsmakten utan att be vederbörande befäl om lov. Fordonet skadades till följd av att den värnpliktige råkade ut för en olycka. Det ansågs inte vara en befriande omständighet att den värnpliktige troligen hade fått tillstånd om han hade frågat. Den skada han vållade fordonet blev han ersättningsskyldig för oavsett hans oaktsamhet och medverkan i olyckan.

Den värnpliktiges avsikt med att låna bilen var inte att krocka den och det kan inte anses rimligt att han skulle räkna med att han skulle krocka bilen. Han måste ändå anses bli ansvarig då det alltid finns en risk för att krocka en bil och det faktum att han lånat en bil utan tillstånd underlättar inte hans ansvarssituation.

4.2 Domstolarnas skönsmässiga bedömning

Vid culpabedömningen tar domstolen i första hand hjälp av lag sedvana och praxis. Det finns dock ett stort antal fall som inte kan lösas med endast dessa hjälpmedel. Dessa fall måste lösas på grundval av domstolens skönsmässiga bedömning. Vilka kriterier som domstolen använder som grund i denna bedömning finns inte klart utskrivet någonstans i vare sig doktrin eller praxis. Det finns däremot olika författare som har försökt fastställa dessa kriterier genom att tolka praxis och bilda principer utifrån denna. Den dominerande principen, ”den fria culpabedömningen”, är utformad av Jan Hellner och det är också den princip som har haft störst genomslagskraft. Det finns dock de i doktrinen som ej delar Hellners åsikt och som anser att det finns brister i hans resonemang. Hårdaste kritiken kommer från Christian Dahlman som i sin doktorsavhandling har utvecklat en annorlunda teori för bedömning av culpa, ett annorlunda synsätt mer förankrat i rättsfilosofin. Slutligen kan Carl-Martin Roos nämnas, som inte direkt kritiserar Hellner, men som menar att det finns alternativ till hans lösning. Dessa tre teorier har jag valt att beröra helt kort för att kunna göra jämförelsen med straffrätten så tydlig som möjligt.

4.2.1 Den fria culpabedömningen

Hellners teori om den fria culpabedömningen bär tydliga likheter med den princip som används för att utföra culpabedömningen i amerikansk rätt.

⁵⁷ Se Karlgren, Hjalmar (1972) s. 63-64

Denna princip tar sikte på att hitta den lösning som är mest rättsekonomiskt gynnsam. Principen kallas ”Learned Hand’s Formula” och har fått sitt namn efter den domare som utformade den. ”Learned Hand’s Formula” är uppbyggd kring tre faktorer som skadevållaren skall ta ställning till innan han utför en handling:

- Hur troligt eller hur stor är risken för att handlandet skall skada andra?
- Hur allvarlig skada kan handlandet leda till?
- De två faktorerna ovan skall vägas mot det han måste offra för att undvika en eventuell skada.

Denna teori må vara den som visar på den bästa avvägningen mellan nyttan och kostnaden av ett handlande, men den fungerar inte så bra i praktiken. Det skulle bli mycket missvisande domslut av att använda denna teori på enstaka fall, dess främsta användningsområde ligger snarare vid bedömningen av lagars effektivitet.⁵⁸

Grunden i den svenska culpabedömningen enligt Hellner ligger i risken, risken för skada samt riskavvägningen mellan kostnader och skada för att undvika skador. Riskens storlek är också viktig för bedömningen, föreligger det risk för en större skada blir kraven på handling/underlåtenhet alltid större. Finns det risk för personskada skall det alltid likställas med risk för en stor skada.⁵⁹ Detta syns tydligt i resonemanget i det så kallade ”golfbollsfall” NJA 1993 s.149.

Den skadelidande parkerade sin hyrbil på parkeringsplatsen till en golfbana och bilen träffades av en golfboll med svåra skador som följd. Bolaget som hyrde ut bilen krävde skadestånd av personen som slog ut golfbollen på parkeringsplatsen. HD lade här stor vikt vid att det rörde sig om en tredje mans skada, personen på parkeringsplatsen deltog inte i golfspelet, och därför bedömdes skadan enligt den normala culpabedömningen. Särskild hänsyn togs inte till de regler som finns i golf då den skadelidande inte frivilligt hade deltagit i spelet. Svarande framförde dock en invändning om att det på parkeringsplatsen fanns en varningsskylt och det skulle därmed ha setts som en form av samtycke om en person parkerade där trots skylten. HD fäste inget avseende vid denna invändning. HD förde i domskälen resonemang kring det faktum att golf är ett farligt spel som kan ge upphov till allvarliga personskador, och därmed bör spelarna anpassa sitt spel härefter. Det är inte ovanligt att en snedträff leder till en oväntad skruv och det skall alltid tas med i beräkningen. HD menade att skadevållaren i detta fall skulle ha valt en annan spelriktning eftersom det måste ha framstått som uppenbart för honom att en snedträff i den riktning han valt medförde en risk för skador av allvarligare art än den inträffade. Vikten i HD: s bedömning låg vid att det fanns risk för en allvarlig personskada, det var det som gjorde handlandet så oaktsamt.

Hellners bedömning brukar sammanställas i 4 olika faktorer som skall beaktas vid bedömning av culpa.⁶⁰

⁵⁸ Se Hellner, Jan (2000) s. 130

⁵⁹ Se Hellner; Jan (2000)s. 132

⁶⁰ Se Hellner, Jan (2000)s. 131

- Risken för skada
- Den sannolika skadans storlek
- Möjligheterna att förekomma skadan
- Den handlandes möjligheter att inse risken för skada.

Vad gäller möjligheterna att förekomma skada är det viktigt att omständigheterna i det enskilda fallet beaktas. Exempel på detta märks i fallet NJA 1976 s.1 om reparationer av en gymnastiksal.

En kommuns gymnastiksal hade renoverats och entreprenören som utfört arbetet hade lämnat kvar en rullställning. Några pojkar tog sig in salen och en av dem klättrade upp för rullställningen, när han hade kommit upp en bit fanns det en avsaknad på vilken det låg en plåtbit. Den klättrande pojken stötte till plåtbiten som föll ned och skadade hans kamrat allvarligt i ögat. Den skadade pojken krävde ersättning av kommunen för sin skada. Kommunen skulle anses culpös beroende på att den inte övervakat entreprenörens städning av lokalen, på ett tillfredsställande sätt. Entreprenören skulle ha städats efter utfört arbete men det låg på kommunens ansvar att kontrollera att städning var utförd så att inga farliga föremål som kunde ge upphov till skada fanns kvar i gymnastiksalen. HD menade att det var ostridigt att kommunen skulle ha kontrollerat städningen och för att upptäcka plåtbiten hade kontrollanten behövt klättra upp på rullställningen och detta hade uppenbarligen inte gjorts. Det handlade om straffbar underlåtenhet och för att denna skulle vara straffbar krävdes försummelse. Försummelse kan endast leda till straffbarhet om det föreligger en risk för skada. Vid en normal användning av salen var risken ringa att plåtbiten hade trillat ner och vållat en skada av denna typ. I det aktuella fallet rörde det sig om ett sammanträffande av en mängd olyckliga omständigheter och detta kunde och skulle inte kommunen lastas för. Kommunens försummelse kunde inte anses så allvarlig att den kunde ligga till grund för skadestånd. Käromålet ogillades.

I detta fall säger HD tydligt att det är risken för skada som är det viktigaste vid culpabedömningen. Diskussionen fokuseras också kring att det förekommer en mängd omständigheter som ligger utanför kommunens kontroll och därför kan kommunen inte anses skadeståndsskyldig.⁶¹

En person anses culpös enligt Hellner om de fyra kriterierna tillämpas på det aktuella fallet och ett annat handlande bättre hade kunnat uppfylla dessa. Hellner har förankrat sin teori i ett antal rättsfall och ett av de mest kända är NJA 1984 s.323 ”Visby Ringmur”.⁶²

En man skadades då han cyklade på en gångväg vid Visby Ringmur och då han på grund av skymd sikt svängde av och cyklade nedför en trappa. Den skadelidande anklagade kommunen för skadeståndsgrundande oaktsamhet genom att kommunen hade försummat att sätta upp skyltar som varnade för trappan. HD menade att kommunen skulle anses försumlig om den kunde lastas för att särskilda åtgärder ej hade vidtagits för att förebygga risken för olyckor. Diskussionen fokuserades sedan på om det kunde ha ansetts skäligt att en cyklist som cyklade på en gångbana, ej avsedd för cykeltrafik och inte bromsade in i tid skulle störta ut för trappan och skadas allvarligt. Det föreligger alltid risker och det är skäligt att räkna med ett visst mått av oförsiktighet då det handlar om trafik, men i detta fall måste skadan anses ha legat för långt ifrån ett normalt

⁶¹ Se Hellner, Jan (2000) s.131

⁶² Se Hellner, Jan (2000) s. 131-133

händelseförlopp. Cyklisten kunde inte förutsätta att han kunde färdas på en gångbana som med all tydlighet inte varit avsedd för cykeltrafik utan att ens ha övervägt att det skulle kunna dyka upp hinder på vägen. Käromålet ogillades.

HD tar här fasta på att olyckan måste till stor del skyllas på skadevällaren själv och att även om kostnaden för skyltar varit ringa måste hans handlande ges stor betydelse vid bestämmandet av skadeståndet. Risken för skada av det aktuella slaget var alltför avlägsen för att kommunen skulle ha insett den. Därmed faller ansvaret för oaktsamhet och enligt HD: s bedömningen kunde inte kommunen anses culpös.

Hellner utför sin bedömning utifrån att det finns en specifik aktsamhetsnorm i samhället som kan tillämpas i alla situationer, den är så allmän att den inte finns nedskrivet, den finns i medvetandet hos människor i samhället. Detta är också en av de saker som Hellner kritiserar för. Hans culpabedömning är inte heltäckande, det finns fall där den inte skulle fungera. Dessa fall tas upp av Dahlman.⁶³

4.2.2 Konkurrerande culpakriterier

Christian Dahlman väljer bort den fria culpabedömningen, han förordar istället att tala om olika kriterier som domstolen använder som ”måttstock” för vad som skall anses vara oaktsamt. Dahlman menar att det finns olika aktsamhetsnormer i samhället som blir tillämpliga i olika situationer beroende på skadan storlek och omfattning. Hellners faktorer är en bra grund att stå på, de väljer ut de kriterier i ett fall som bedömningen skall grunda sig på. Problemet enligt Dahlman är att Hellner pekar ut vad som skall analyseras utan att göra det. Hans teori är ofullständig den ger inte ett tillfredsställande svar på hur HD bedömer oaktsamhet. Dahlmans teori är uppbyggd kring att det finns olika aktsamhetsnormer i samhället, olika kriterier och dessa är grunden i den analys domstolarna utför.⁶⁴ Dessa tre kriterier är:

- Normalitetskriteriet
- Det ekonomiska kriteriet
- Trygghetskriteriet

Dessa tre kriterier används i olika fall och det är viktigt att komma ihåg att de konkurrerar med varandra och inte kan kombineras. Dahlman använder liksom Hellner rättsfall för att bevisa sina teorier. Normalitetskriteriet framträder tydligt i NJA 1983 s.232.

Några hästar hade brutit sig ut från sin inhägnad och tagit sig upp på allmän väg där de hade orsakat en olycka. HD resonerade här kring om inhägnadens konstruktion var att anse som normal och tillräcklig för en hage med ridhästar. Det inhämtades fyra

⁶³ Se Hellner, Jan (2000) s. 134

⁶⁴ Se Dahlman, Christian (2000) s. 9-18

expertutlåtande om inhägnadens normalitet och då det inte visade sig föreligga omständigheter som ställde speciella krav på inhägnades konstruktion kunde inte ägaren av hästarna anses ha underlåtit att fullgöra vad som ålegat honom. Inhägnaden konstaterades vara av normal standard och fullt tillräcklig för denna typ av hästar och därmed undgick ägaren skadeståndsansvar.

Dahlman menar att HD i sin motivering har ett tydligt exempel på normalitetskriteriet. Hästägaren kunde inte dömas till ansvar då han inte ansågs mer oaktsam än andra hästägare i samma situation. Dahlman menar att HD här visar att ”normal försiktighet” är tillräcklig försiktighet för att skadevållaren skall slippa ansvar för culpa.

Normalitetskriteriet är uppbyggt kring vad som är normalt handlande av en normal person. Med normalt handlande avser Dahlman det handlande som överensstämmer med samhällets sociala normer och som iakttar de försiktighetsåtgärder som krävs i situationen. Det är viktigt att uppmärksamma att försiktighetsåtgärderna varierar beroende på situation till situation. De försiktighetsåtgärder en jägare har att iaktta i skogen passar oftast inte i staden. Normalt handlande är också det handlande en ”normal person” hade kunnat antas göra i samma situation. Vid bestämmandet av hur en normal person har handlat och skulle ha handlat uppkommer det givetvis problem. Är det normala beteendet det som människor faktiskt gör eller det som de borde göra? Det är ingen hemlighet att det finns viss sedvana i samhället som förespråkar ett handlande som faktiskt med iakttagande av försiktighetsnormer ej är riktigt, men de som handlar efter denna sedvana blir ej skadeståndsskyldiga.⁶⁵

I fall NJA 1965 s.474 klargörs detta mycket tydligt.

Vid en travtävling hade en kusk utfört en manöver som stred mot reglerna och ledde till att både hans egen och en annan i loppet deltagande häst skadades allvarligt. Kusken åberopade till sitt försvar att det hade utvecklats en praxis att godtaga denna manöver trots att den stred mot reglerna. Praxis vägdes här mot den aktuella regeln. HD menade att deltagandet i en travtävling innebar att deltagarna godtog vissa risker. Det rådde inget tvivel om att det förelåg adekvat kausalitet mellan kuskens handlande och den skada som hade uppkommit. När det förelåg så avsevärda risker som det gjorde vid en travtävling av denna typ var det av yttersta vikt att iaktta de regler som fanns. Överträdelsen var klar i detta fall och därmed blev kusken skadeståndsskyldig för oaktsamhet.

I fallet slogs det fast att det normala handlandet var det som fanns i reglerna. Ur HD: s resonemang är det möjligt att förstå att handlandet alltid skall bedömas utifrån den enskilda situationen. HD för även ett riskresonemang i detta fall som måste anses kunna överensstämma med Hellners ”fria culpabedömning”. Det finns här betydande likheter med golfbolls-fallet, det handlade även här om att det krävs extra försiktighet när man sysslar med sporter som innebär en stor skaderisk.

⁶⁵ Se Dahlman, Christian (2000) s. 33-39

En "normal person" definieras enligt Dahlman som en person och inte en övermänniska, kanske inte ens så ordentlig som en "Bonus Pater Familias". En fiktiv normalpersons handlande bestäms till stor del av hans benägenhet att ta risker i förhållande till hans försiktighet med risker som kan orsaka en skada. Slutsatsen blir att kan det konstateras att om en normal person hade handlat som skadevällaren i samma situation, skall skadevällaren inte anses vara culpös. Detta betyder inte att han handlat korrekt, bara att han handlat som en normal person. Se NJA 1974 s.585 Landhockeyfallet.⁶⁶

En pojke hade skadats allvarligt i ögat av en medspelares klubba vid en improviserad landhockeymatch. HD fäste stor vikt vid att det inte funnits några speciella regler och spelet hade utförts under mycket improviserade former. Spelet hade haft ett högt tempo som inte gav utrymme för eftertanke hos spelarna då de fick bollen. Spelet hade utförts med föräldrars godkännande trots dess betydande risker. HD valde att använda en mildare ansvarsregel då det förelåg många förmildrande omständigheter och det krävdes därför särskilda omständigheter för att skadestånd skulle anses föreligga. Skadevällaren hade ej insett att den skadelidande befann sig så nära att det fanns risk för att denne skulle kunna ha träffats av klubban. Käromålet ogillas.

Detta fall i jämförelse med travkuskfallet visar att regler kan ha betydelse vid bedömningen men det avgörande är alltid det enskilda omständigheterna i varje fall. Pojken här bröt inte mot en specificerad regel och hans handlande kunde inte anses oaktsamt då det förelåg en mängd förmildrande omständigheter. Avgörande här var framförallt att det pojkarna sysslade med mera kunde kvalificeras som lek och därmed blir bedömningen något snällare än om det är en sport med ett klart utformat regelverk som beskriver hur en normalt aktsam person skall bete sig.

Normalitetskriteriet är på intet sätt ett heltäckande kriterium och i de fall detta inte kan tillämpas finns det ekonomiska kriteriet. Detta har sin grund i att skadevällarens handlande bedöms efter hur kostnadseffektivt det är. Det är beroende av två poster, kostnader för skada och kostnader för att förebygga skada, försiktighetsåtgärder. Skadevällaren skall alltid uppnå den ideala punkten i avvägningen mellan dess båda poster för att undgå skadeståndsansvar. Det försiktighetsåtgärder han iakttar skall vara tillräckliga för att förebygga en eventuell skada, men de skall inte vara så kostsamma att det blir dyrare att förebygga skada än att åtgärda en skada om den verkligen inträffar. Skadevällarens faktiska handlande skall sättas i relation till kostnadsidealet och så länge han vidtagit lika mycket eller fler säkerhetsåtgärder än vad kostnadsidealet föreskriver kan han inte anses culpös. Dahlman använder en speciell figur för att illustrera detta och hans teori finns också väl förankrad i rättsfallet NJA 1985 s.456.⁶⁷

Ett byggföretag hade uppfört en provisorisk gångbana förbi en byggarbetsplats och vid utformandet av denna användes plankor som fogats ihop med "tvärsålar". Dessa "tvärsålar" användes för att eliminera eventuella sprickor som de gående lätt kunde fastna i med klacken och snubbla Problemet var att dessa tvärsålar var ca 15-20 mm höga

⁶⁶ Se Dahlman, Christian (2000) sid 33-43

och en kvinna snubblade på dessa och föll så illa att hon bröt benet. Kvinnan krävde byggbolaget på skadestånd då hon ansåg att utformningen av gångbanan var felaktig. HD menade att alla avbrott i en plan yta medförde en risk för att gående kan falla och skada sig. Gångbanan skulle vara kvar under en lång tid och risken för olycksfall i det långa loppet blev därför betydande. HD gjorde en avvägning av de orsaker som skulle beaktas för att byggbolaget skulle anses vara culpöst. Det fanns en påtaglig risk för skada och denna risk kunde enkelt ha förebyggts genom att "tvärlåarna" hade målats i en avvikande färg, vilket inte hade givit upphov till en oskäligen kostnad för byggbolaget. Dessa påståenden vägdes mot att byggbolaget vid uppförandet av gångbanan hade utfört en viss säkerhetskonstruktion genom att anbringa "tvärlåarna". Konstruktionen ansågs motiverad med hänsyn till behovet av en gångbana. Dessa två invändningar var dock inte tillräckligt för att fria bolaget från ansvar.

Detta fall visar mycket tydligt att HD tar fasta på att kostnaden för bolaget hade varit minimal i förhållande till den avsevärda skaderisken som förelåg.

Den viktigaste kritiken mot tillämpningen av det ekonomiska kriteriet är att det förutsätter att allt kan värderas i pengar och att pengar är värda lika mycket för alla människor. Dahlman diskuterar en parallell med utilitarismens maximerade nyttoideal, men inte ens det skulle vara en ideal lösning. Lycka och nytta är inte samma sak för alla människor.⁶⁸

Det sista kriterium som Dahlman menar att domstolarna använder sig av är trygghetskriteriet. Trygghetskriteriet tillämpas då en händelse är för ovanlig för att kunna bedömas enligt normalitetskriteriet och den är så oväntad att den blir omöjlig att förebygga enligt det ekonomiska kriteriet. Grunden i trygghetskriteriet är att alla människor skall kunna garanteras en viss trygghet i vårt samhälle, visserligen får man också räkna med vissa risker. Det viktiga är att en person har blivit utsatt för en oacceptabel otrygghet. Vad som kännetecknar en oacceptabel otrygghet är två faktorer:

- Allvarligheten av den olycka som kan inträffa
- Skadelidandes möjlighet att förhindra olycka genom sin egen försiktighet.

Människorna som lever i dagens samhälle skall inte behöva gå omkring och vara rädda för att de skall råka ut för en olycka. Den som framkallar en risk som är större än den generella tryggheten skall alltid bli skadeståndsskyldig enligt detta kriterium. Detta framgår av fall NJA 1985 s.269.⁶⁹

En man hade skadats allvarligt då en glasörr till ett varuhus blåste upp och träffade honom. Han föll och ådrog sig flera frakturer. HD konstaterade att dörrarna varit olåsta men stängda då olyckan inträffade. På utsidan hade dörrarna sett ut som en vanlig glasvägg vilket gjorde att förbipasserande inte ens hade övervägt att de skulle kunna öppnas. Detta i kombination med det stora antalet människor som passerade fastigheten dagligen, medförde att det hade förelagat en inte obetydlig risk för skada av allvarligare

⁶⁷ Se Dahlman, Christian(2000) sid 43-55

⁶⁸ Se Dahlman, Christian (2000) s. 55-57

⁶⁹ Se Dahlman, Christian (2000) sid. 58-69

slag än den inträffade. Varuhusets vetskap om att dörrarna gick upp var tillräcklig för att, inse risken för olycksfall och vidtaga mer tillfredsställande skyddsåtgärder. Bolaget ansågs vållande till skadan.

Slutsatsen här blir att, om den skadelidande är helt utan möjlighet att skydda sig eller begränsa skadan skall den skadelidande ha rätt till ersättning.

4.2.3 Norm- eller riskavvägning

Roos har kommit till slutsatsen att culpabedömningen kan ske på två sätt, antingen genom normavvägning eller som riskavvägning. Vid normavvägningen ställs handlingen i relation till den allmänna och generella norm som finns i samhället. Dessa normer finns i lagar och praxis men även i etiska regler standardavtal och allmänna principer. Dessa samhällets olika regler används som bas för att skapa en norm som kan anses allmänt accepterad och skälig. Med denna som grund avgörs sedan vad som skall anses vara oaktsamt beteende. Vid normavvägning tillkommer också det subjektiva momentet då domstolen skall avgöra om skadevållaren var medveten om sitt handlande och om det föreligger några ursäktande omständigheter till hans handlande. Vid den subjektiva avvägningen är det viktigt att skadevållarens utbildning, ålder och fysiska kvalifikationer uppmärksammas.⁷⁰

Det andra sättet att utföra culpabedömningen är att göra en riskavvägning. Detta alternativ blir aktuellt när det saknas aktuella normer och det inte finns möjlighet att konstruera en lämplig handlingsnorm. Riskavvägningen utförs hos Roos på samma sätt som hos Hellner samma fyra faktorer är avgörande och som exempel på detta använder Roos NJA 1979 s.129.

En man hade dykt från en av kommunen anlagd brygga. Då vattennivån varit för låg för den typen av dykning hade han skadats allvarligt. Kommunen hade upplåtit badet till allmänheten utan att sätta upp skyltar om att det var farligt att dyka från vissa ställen på bryggan då vattennivån var för låg. HD menade i sin bedömning att kommunen borde ha insett att en badplats kom att besökas av olika människor med olika möjligheter att bedöma riskerna med dykning från bryggan. Det måste anses ha framstått som uppenbart att dykning från bryggan kunde komma att ge upphov till betydande skador för de dykande. Detta sattes i relation till att risken kunde ha eliminerats genom att kommunen hade satt upp skyltar. Skyltar hade inneburit en enkel och icke kostnadskrävande åtgärd för kommunen och då kommunen försummat detta kunde den ej undgå skadeståndsansvar. Skadeståndet jämkades dock då den skadelidande ansågs ha varit oaktsam på ett betydande sätt.

Riskavvägningen blir här uppenbar i HD: s resonemang. Kostnaden för en skylt ställs mot eventuella konsekvenser av att låta bli att sätta upp en skylt.

Roos menar att riskavvägningen är det bästa alternativet för culpabedömning, mycket för dess rättsekonomiska förtjänster. Roos menar

⁷⁰ Se Roos, Carl-Martin (1990) s. 105-107

att det klart visar på avvägningen mellan nyttan och kostnaden av ett handlande till skillnad från normavvägningen som är mycket mer ”svävande” och inte lika tydlig.⁷¹

4.2.4 Egna reflektioner

Min spontana reaktion när jag läst de tre olika teorierna är att alla tre teorierna har betydande likheter. De har det normala beteendet som grund för sin bedömning, alla tre tar med risken för skada som en viktig faktor och alla tre resonerar kring aktsamhetsnormer eller aktsamhetsstandarder. Detta gör att de rättsfall som de hänvisar till som specifikt kännetecknade för deras teori stämmer även väl överens med de andra teorierna. Hellner referens till golfbollsfall som kännetecknande för riskavvägning stämmer väl överens med Dahlmans normalitetskriterium medan å andra sidan Dahlmans travkuskfall för normalitetskriteriet stämmer överens med Hellners riskavvägning. För mig känns det som ingen av de tre har en teori som ger en fullvärdig lösning. Hellner är den enda som gör anspråk på att hans teori är heltäckande, men med reservationen att det är de särskilda omständigheterna i det enskilda fallet som avgör.

Dahlmans teori om de konkurrerande culpakriterierna är en relativ ny och den finns inte lika väl kommenterad i praxis och doktrin som Hellners. Dahlmans teori har en stor fördel i att den är relativ enkel att förstå. Dess brister anser jag ligga i det ekonomiska kriteriet som anser att allt kan värderas i pengar. En syn som stämmer dåligt överens med samhällssynen av idag och inom områden som miljö rätt skulle den ställa till många problem. En annan nackdel är att kriterierna är konkurrerande. Detta skulle kunna leda till att det finns fall som faller mellan två kriterier och vad grundar domstolens bedömning på i de fallen?

Roos teorier anser jag saknar självständighet. Hans teori om riskavvägning är uppbyggd kring exakt samma kriterier som Hellners och de rättsfall som används för att belysa Roos teori används också för att belysa Hellners teori. Normavvägningsteorin är utformad på samma sätt som den grundläggande culpabedömningen, den som i annan doktrin inte anses ge en tillfredsställande grund för domstolen att basera sin bedömning på. Min slutsats blir att Roos teori om domstolarnas normavvägning lämnar många frågor obesvarade.

Hellners teori är den äldsta och mest kända teorin om domstolarnas skönsmässiga bedömning. Dess nackdel ligger i att Hellner menar att den är heltäckande. Jag anser inte att en bedömning av det aktuella slaget någonsin kan anses vara heltäckande och Hellner kan inte påstå att en bedömning är heltäckande samtidigt som han hänvisar till att det är de särskilda omständigheterna i det enskilda fallet som avgör. Jag tror dock att Hellner med sin teori är närmast vad som i praktiken tillämpas. Hans teori erbjuder

⁷¹ Se Roos, Carl-Martin (1990) s. 106-108.

domstolarna en möjlighet att vara flexibla på ett annat sätt än Dahlman. Dahlmans teori anser jag vara för statisk, den identifierar grunderna, men dess förslag på hur domstolen skall analysera ett fall är alldeles för styrt av dess uppdelning i konkurrerande kriterier. Hellner identifierar grunderna och anser att det är upp till domstolen att lösa svårigheterna.

Jag tror att Hellners teori är den som fungerar bäst i praktiken men jag tycker att det är viktigt att komma ihåg att Dahlmans konkurrerande culpakriterier lanserades ifjol och har därmed inte haft samma möjlighet att finslipas i praxis.

4.3 Bevisbörda och beviskrav

4.3.1 Bevisbörda

En av huvudprinciperna inom processrätten är att den som påstår något har också bevisbördan härför. Skadeståndsrätten innebär inga undantag från denna regel, det är den skadelidande som har bevisbördan för att skada föreligger och att skadan beror på skadevållarens oaktsamma beteende och att det föreligger adekvat kausalitet.⁷²

Oaktsamhet är mycket svårt att bevisa och det har därför skett en viss uppdelning av bevisbördan avseende denna. Åberopar svarande att det föreligger omständigheter som friar hans handlande från ansvar har han bevisbördan härför. Om den skadelidande i sin tur riktar anklagelser mot skadevållaren på grundval av att det föreligger brister i permanenta säkerhetsanordningar, är det naturligt att det blir skadevållaren som får bevisbördan för att anordningen uppfyller föreskrifterna.⁷³

Inom skadeståndsrätten är det viktigt att det skiljs mellan bevisbördan för att skada föreligger, att skadevållaren har varit oaktsam, och att det föreligger adekvat kausalitet mellan skadan och handlingen. Det innebär dock ett problem att skilja dessa åt, för om det råder oenighet om sambandet mellan handlingen och skadan blir det automatiskt svårt att bevisa att handlingen i sig tyder på ett oaktsamt beteende. Om handlandet är ostridigt och det inte finns någon tvekan om vad som har hänt, föreligger inga problem. Bevisbördan ligger på den skadelidande. Däremot om det är ett tvistigt händelseförlopp och käranden och svaranden har olika versioner av vad som faktiskt hänt uppstår genast problem. Normalt sett användes huvudregeln att käranden har bevisbördan för vad svaranden har gjort och svarandens eventuella invändningar, har denne själv bevisbördan för. I NJA 1960 s.330.

⁷² Se Diesen, C (1999) s. 205-206.

⁷³ Se Diesen C (1999) s. 205-206

En kvinna promenerade utanför en fastighet och halkade så illa att hon bröt lårbenshalsen. Hon krävde fastighetsägaren på skadestånd då denne inte fullgjort sin plikt att sanda vid viss väderlek enligt stadens föreskrifter för fastighetsägare. Fastighetsägaren invände då att väderleken inte var sådan att sandning krävdes enligt föreskrifterna. Kvinnan fick därför bevisbördan för att väderleken hade varit av den typ att sandning krävdes.

Här får plötsligt käranden bevisbördan för svarandens invändning om väderförhållande. Domslutet har kritiserats i doktrin med motiveringen att det innebär ett alltför tungt ansvar lades på käranden.⁷⁴ Mot invändningen står det faktum att eftersom käranden påstår att förutsättningar för sandning i enlighet med stadgandet förelåg, blir det en naturlig följd att denne har bevisbördan för att sådan väderlek inträtt som krävde sandning enligt stadgandet. Ur detta rättsfall framträder en uppdelning av invändningarna, dels de som är förutsättningar för ansvar och dels de som friar från ansvar. Uppdelning blir som tidigare; käranden har för den första typen och svaranden för den andra. De gånger det kan ske en förskjutning är i de fall som domstolarna finner ett handlande icke vårdslöst, påstår käranden att det är vårdslöst, har denne bevisbördan för detta. Se NJA 1977 s. 281.

En bilist krockade med en annan och menade att detta skedde på grund av det hala väglaget. Detta skyllde bilisten på vägförvaltningen som han ansåg inte hade skött sitt jobb. Vägförvaltningen invände att de hade så kallad sommarjour vid tillfället och att det hade varit orimligt att förvänta sig och de skulle ha varit beredda på denna typ av halka vid denna tidpunkt på året. Därmed lades bevisbördan på bilisten, han hade att visa att vägverket hade handlat oaktsamt genom att ej förutse denna risk.

Om hela händelseförloppet är okänt och det enda som finns är en skada, leder detta till svåra problem med att visa oaktsamhet som går att leda till svaranden. Det finns dock möjligheter att utdöma skadestånd i dessa fall om den okända händelsen kan hänföras till svaranden, detta kan ske genom så kallat presumtionsansvar.⁷⁵

Enkelt uttryckt är presumtionsansvar en omkastning av bevisbördan, för de omständigheter som skall ligga till grund för culpabedömningen. Om en skada har inträffat och det kan av de omständigheter som föreligger, antas att ett visst händelseförlopp har lett till skadan, i dessa fall är det upp till svaranden att bevisa att skadan inträffat på annat sätt. Presumtionsansvar är mycket vanligt då det handlar om brott mot en skyddsföreskrift och det exakta händelseförloppet ej är klarlagt, presumeras vårdslöshet. Detta visas tydligt i ett dansk rättsfall UfR 1989 1098 H

En treåring hittade i en swimmingpool i ett villaområde, och det kunde inte utredas hur pojken hamnade i poolen. Ägaren till poolen hade ett staket runt poolen och en grind med ett lås. Låset var dock inte ett självlåsand lås i enlighet med byggnadsreglementets krav. I Landsretten hävdade ägaren att låset hade varit låst och domstolen ansåg inte att kärande styrkt att låset hade varit öppet. Käromålet ogillades. Högsterätten ändade

⁷⁴ Se Welamson, Lars. (1964) s. 401

⁷⁵ Se Diesen Christian. (1999) s. 206-209

domslutet med motiveringen att bevisbördan skulle läggas på ägaren och då låset inte uppfyllde de säkerhetsföreskrifter som fanns. Då ägaren inte kunde visa på att låset varit låst blev han ersättningsskyldig.⁷⁶

Det finns även en annan form av presumtionsansvar och det är principen ”res Ipsa loquitur”- saken talar för sig själv. Culpa måste anses föreligga om det finns tydliga faktiska omständigheter som talar härför. Bedömningen kan endast ske om följande omständigheter föreligger

- Svaranden hade ensam kontrollen över det som orsakade skadan
- Omständigheterna kring skadan är sådana att skadan som typ inte uppkommer om inte någon varit vårdslös.
- Det finns ingen annan direkt bevisning om vad som orsakade skadan.

Svaranden kan här undgå bevisbördan genom att påvisa att någon av dessa omständigheter inte förelåg. Denna princip tillämpas inte direkt i svensk rätt men det finns praxis resonemang som uppvisar betydande likhet med principen. Se NJA 1991 s.476

Ett akvarium i en hyreslägenhet hade spruckit och orsakat en vattenskada. Hyresvärden åberopade hyresgästens vårdplikt enligt 12 kap 24 § JB⁷⁷ och menade att hyresgästen skulle ersätta skadan. HD ogillade hyresvärdens talan då det ansågs vara hyresvärdens uppgift att bevisa att hyresgästen hade betett sig på ett sätt som kunde ge upphov till ersättning. Detta fall skall ses i relation till ett annat fall om hyresgästs ersättningsskyldighet, nämligen NJA 1975 s. 657 som handlade om ett skadat badkar. Där ansågs bevisbördan ligga på hyresgästen, enligt presumtionsansvaret i 12 kap 24 § JB. Eftersom badkaret befann sig i hyresgästens besittning skulle hyresgästen visa att skadan inte berodde på hans användning av badkaret. Hyresgästen ansågs vara skadeståndsskyldig på grund av att han brustit i vårdplikten.

Den stora skillnaden mellan denna princip och presumtionsansvar är att principen oftast tillämpas i olika typer av avtalsförhållande medan res ipsa loquitur tillämpas i utomobligatoriska förhållanden.⁷⁸

4.3.2 Beviskrav

Det är den skadelidande som har bevisbördan för handlingen, vårdslöshet, kausalitet och skadans omfattning. Denna regel är en garanti för att endast den som har utfört den vårdslösa gärningen skall bli skadeståndsskyldig. Detta ställer höga krav på den skadelidande. Det är i princip omöjligt att säkra bevisning i förväg när det handlar om utomobligatoriskt skadestånd. Risken för att, den skadelidande ej väcker talan och att skadeståndets reparativa funktion försvinner, är stor. Därför finns det i lag fastslaget viss

⁷⁶ Se Diesen, Christian (1999) s. 216-217

⁷⁷ ” Hyresgästen skall under hyrestiden vårda lägenheten med vad därtill hör. Han är skyldig att ersätta all skada som uppkommer genom hans vållande eller genom vårdslöshet eller försummelse av någon som höt till hans hushåll eller som gästar honom eller av annan som han inrymt lägenheten eller som där utför arbete för hans räkning...”

⁷⁸ Se Diesen, Christian (1999) s. 218-219

lättnad i beviskravet för den skadelidande. Beviskravet ligger dock på olika nivåer för de olika leden i culpabedömningen och därför behandlar jag här varje del för sig.⁷⁹

I RB 35 kap 5 §⁸⁰ stadgas att då en skadelidande skall föra bevisning om skadans omfattning och storlek skall omständigheter som; parternas förmögenhetsförhållande, graden av culpa hos skadevållaren och det faktum att det finns en försäkring, beaktas. Detta stadgande visar att en svagare grad av bevisning är tillräcklig för att bevisa skadans omfattning och storlek. Den skadelidande måste dock göra skadan antaglig. I 35 kap 5 § stycke 2⁸¹, ges domstolen rätt att uppskatta en skadas omfattning och värde då det föreligger svårigheter i bevisningen av detta. Denna typ av uppskattning är vanligast då talan avser utomobligatoriskt skadestånd som skall kumuleras med talan i brottmål.⁸²

Vad avser bedömningen av culpa och orsakssammanhanget förekommer det också en viss nedsättning av beviskravet. Detta sker som en garanti för att en skadevållare ej skall undgå ansvar om culpan är uppenbar, men det brister i bevisningen för kausaliteten. Bedömningen av kausaliteten kan delas upp i tre underfrågor: En kauserande faktor, en effekt och orsakssambandet mellan nämnda faktor och effekten – adekvat kausalitet. Orsakssambandet kan endast bevisas om den kauserande omständigheten och det faktum att denna orsakat den aktuella skadan, är styrkt. Om kausaliteten och det faktum som bevisar att denna var orsaken till skadan bara kan göras sannolikt, blir bevisvärdet för den adekvata kausaliteten alltid lägre än sannolikt. Det är alltid avsevärda problem med att finna bevis för den adekvata kausaliteten för den part som bär bevisbördan. Detta beroende på att den adekvata kausaliteten är beroende av olika situationer och dessutom finns det inte någon enhetlig betydelse av ordet kausalitet. Beviskravet är därmed inte alltid enhetligt och bevisbördan för dessa olika situationer kan läggas på olika personer varje gång. Detta demonstreras i tydligt i praxis, men för att åskådliggöra det på ett övergripande sätt har jag valt några typfall och de olika beviskrav som kan tillämpas på dessa fall.⁸³

Ex 1

Skadevållaren har orsakat en skada, genom att ej iaktta en skyddsföreskrift. Denne kan här åberopa olika invändningar.

⁷⁹Se Ekelöf, Per-Olof. (1992) s. 107-108

⁸⁰ ” Om det är fråga om uppskattning av en inträffad skada och full bevisning om skadan inte alls eller endast med svårighet kan föras, får rätten uppskatta skadan till skäligt belopp.”

⁸¹ ”Så får också ske om bevisning kan antas medföra kostnader eller olägenheter som inte står i rimligt förhållande till skadans storlek och det yrkade skadeståndet avser ett mindre belopp.”

⁸² Se Ekelöf, Per-Olof. (1992) s. 108-109

⁸³ Se Ekelöf, Per-Olof. (1992) s. 109

- Han har följt skyddsföreskriften Bevisbördan ligger här på den skadelidande som skall **styrka** att skadevållares handling strider mot skyddsföreskrifterna.
- Han kan hävda att skadan skulle ha inträffat även om han hade iakttagit skyddsföreskriften. – Bevisbördan ligger fortfarande på den skadelidande. Denne har dock här att bevisa ett hypotetiskt händelseförlopp vilket är mycket betungande, därför sänks beviskravet till att göra **sannolikt** eller att göra **antagligt**.

Detta exemplet visar tydligt att samma grundfråga, har skadevållarens beteende orsakat skadan, kan ha olika beviskrav beroende på i vilken situation den ställs.

Ex 2

En person avlider på grund av personskador som är orsakade av skadevållaren.

- Skadevållaren invänder att skadan inte alls har inträffat på grund av hans handlande utan på grund av helt andra omständigheter, dödsfallet beror på sjukdom – Vanligaste lösningen här är att den som är skadelidande skall ha bevisbördan för att döden inträffat på grund av den utförda handlingen, och beviskravet kommer att vara nedsatt till **styrkt** eller **antagligt**.
- Skadevållarens invändning om sjukdom kan också ses som ett motfaktum och därmed har skadevållaren bevisbördan för detta. Därmed delar man upp bevisen i två delar, en del för varje kausalförlopp, och skadevållaren åtnjuter samma bevislättning för sitt kausalförlopp som skadelidande.
- Ett annat alternativ är här att bedöma all bevisning i ett sammanhang och då måste invändningen om sjukdom, om det finns någon bevisning härför, minska sannolikheten för att skadan inträffat till följd av en skadegörande handling.

Slutsatsen här är att det otroligt viktigt att alltid bedöma bevismaterialet i ett sammanhang för annars föreligger stor risk för felbedömningar.

Ex 3

En handling måste vara en nödvändig betingelse för skadans inträffande, för att den skall leda till skadestånd det har diskuterats tidigare. Problem med bevisningen blir det om det flera självständigt verkande händelser som alla nödvändiga betingelser för skada eller om de är konkurrerande i förhållande till varandra. En person som redan är oförmögen att arbeta på grund av sjukdom, utsätts för så svår skadegörelse att han skulle inte ha möjlighet att arbeta även om han hade kunnat. Båda händelserna är härmed tillräckliga betingelser för en inträffad skada, men ingen är nödvändig.

- Skadevållaren invänder att hans handling inte varit den utlösande faktorn utan sjukdomen. – Bevisbördan för att **styrka** den skadelidandes sjukdom ligger på skadevållaren. Beviskravet för sjukdomens inverkan på den skadelidandes arbetsförmåga är lägre då det är svårt att bevisa.

Skadevållaren får en **dubbel bevisbörda** och lyckas han fullgöra denna blir han helt fri från ansvar.

- Den vanligaste invändningen i denna typ av fall är att skadevållaren påstår att hans handlande är att se som en förstärkning av sjukdomen. De båda är nödvändiga betingelser till skadan men de är samverkande. Även här anses skadevållaren ha bevisbördan och det verkar inte föreligger någon avsevärd nedsättning av beviskravet, han skall dock bara bevisa sin del i skadan.⁸⁴

⁸⁴ Se Ekelöf, Per-Olof. (1992) s. 109-112

5 Straffrättslig bedömning

5.1 Culpa

5.1.1 Kort om straffrättens syn på culpa

Den straffrättsliga lagstiftningen är uppbyggd på ett annorlunda sätt än den skadeståndsrättsliga. Den mest framträdande skillnaden är den som jag tidigare nämnt, nämligen att skadeståndsrätten är koncentrerad på att reparera en skada, medan straffrätten har sin fokus på att vara dels preventiv och motverka brott, och dels moralisk med en avskräckande effekt. Stora delar av skadeståndsrätten är uppbyggd kring culpaprincipen och innehållet inte klart uttalade och preciserade brottsbeskrivningar på samma sätt som BrB. Det finns speciallagstiftning inom både skadeståndsrätten och straffrätten och denna är till för att ge lösningar på problem inom områden i samhället som utmärks av egna specificerade regelsystem. Dessa system är så speciella att en tillämpning av den vanliga lagstiftningen skulle ge alltför missvisande domslut. Ett exempel på detta är Trafiklagstiftningen.

Straffrätten utmärks av att BrB innehåller en brottskatalog med olika typer av brott. För att gärningsmannen ska kunna straffas krävs att dennes handlande stämmer in på den konkreta beskrivning som finns i straffbuden. Inom straffrätten talas det om *brottsbegreppet*. I BrB 1kap 1 § finns en mycket kort definition av begreppet brott.⁸⁵

”Brott är en gärning som är beskriven i denna balk eller i annan lag eller författning och för vilken straff som säges nedan är föreskrivet.”

Denna definition är inte uttömmande och det finns ytterligare ett antal viktiga rekvisit som måste uppfyllas för att man skall kunna säga att brott föreligger. Dessa rekvisit delas upp i två typer, objektiva och subjektiva rekvisit. De objektiva rekvisit kräver att det finns en rättsstridig gärning, en gärning som strider mot bestämmelserna som finns i BrB. De subjektiva rekvisiten kräver personligt ansvar, vilket kan mycket förenklat översättas till skuld. Brottsbegreppet består av en otillåten, rättsstridig gärning och personligt ansvar.

Samspelet mellan dessa två typer av rekvisit regleras av täckningsprincipen. Denna princip är en straffrättens absolut viktigaste och dess huvudbetydelse är att gärningsmannens handlande skall ”täckas” av det personliga ansvaret, gärningsmannens insikt om sitt handlande.⁸⁶ Täckningsprincipen är mycket komplicerad och består av många underled men det är inte relevant för

⁸⁵ Se Jareborg Nils (1994) sid. 20-21

⁸⁶ Se Wennberg, Suzanne & Leijonhufvud Madeleine (1997) s. 34-35

denna framställning så jag nöjer mig med den förenklade förklaring jag givit här.

Culpa inom straffrätten är sammansatt av dessa båda typer av rekvisit. Culpa finns dels inom de objektiva rekvisiten där den används för att bedöma handlingarnas oaktsamhet, gärningsculpa. Den finns också inom de subjektiva rekvisiten där den används för att bestämma gärningsmannens personliga oaktsamhet, personlig culpa. Framställningen i den straffrättsliga delen blir därmed ganska olik den i skadeståndsrätten, där uppdelningen av objektiva och subjektiva rekvisit sker inom själva culpabegreppet.⁸⁷

5.1.2 Gärningsculpa

För att en gärning skall uppfylla de objektiva rekvisiten i brottsbegreppet måste det vara en kontrollerad gärning/handling som är rättsstridig. Dess rättsstridighet bestäms med hjälp av gärningsculpabedömningen.

5.1.2.1 Kontrollerad handling

Ett brott förutsätter enligt straffrätten att det måste föreligga en kontrollerad handling som leder till en okontrollerad följd. En kontrollerad handling kännetecknas av att gärningsmannen har kontroll över sitt handlande, han kan avsluta handlingen om han uppmanas att göra det. Gärningsmannen behöver dock inte vara medveten om sin förmåga att hindra skeendet. Det väsentliga är att gärningsmannen skall *kunna* förhindra att ett brott förövas genom att avbryta handlingen. Kan gärningsmannen ej anses ha utfört en kontrollerad handling kan inte brott anses föreligga.⁸⁸

Därefter måste ytterligare bedömningar utföras som, farebedömning och riskbedömning. Farebedömningen grundar sig på om det finns någon möjlighet att handlingen leder till brott av något slag. Brott är det som i denna framställning benämns som en okontrollerad följd.

Riskbedömningen kan sammanfattas i frågan: "Tar gärningsmannen en risk genom att handla som han gör?" Det är viktigt att urskilja att denna riskbedömning alltid sker utifrån vad gärningsmannen rimligen kunde känna till vid tidpunkten för gärningen. Risken som gärningsmannen tar måste vara beaktansvärd. Det otillåtna risktagandet kan lättast definieras med att existensen av risken skulle vara ett tillräckligt starkt skäl för en ansvarsfull person att avstå från den kontrollerade handlingen. Det är mycket viktigt att det finns en kausalrelation mellan den kontrollerade handlingen, risken och den okontrollerade följden, här märks likheten med skadeståndets krav på adekvat kausalitet.⁸⁹

⁸⁷ Se Jareborg, Nils (1994) s. 22-24

⁸⁸ Se Jareborg, Nils (1994) s. 30-31

⁸⁹ Se Jareborg, Nils(1994) s. 30-31

5.1.2.2 Bedömning av en gärnings rättsstridighet

För att avgöra om det föreligger gärningsculpa måste två huvudfrågor besvaras.

- Är den kontrollerade handlingen/underlåtenheten oaktsam ?
- Är den kontrollerade handlingens oaktsamhet relevant för den okontrollerade följden?

Om det föreligger en konkret fara för att en okontrollerad följd inträffar på grund av ett handlande skall detta betraktas som om det faktiskt föreligger en skada. Definitionen av en oaktsam handling är:

- Utförandet av en kontrollerad handling innebär risk för en okontrollerad följd
- Risken är så betydande att det finns goda skäl att avstå.

5.1.2.2.1 Risken

Desto mer oönskad en följd är desto mindre risk krävs för att det skall finnas goda skäl att avstå.⁹⁰ Exempel på detta finns i NJA 1977 s.655

Gärningsmannen A hade blivit antastad av B och för att försvara sig tog A upp en pistol som han riktade mot B. Hans avsikt var att skrämmas men ett skott gick av och B dödades. HD hade att avgöra om A kunde anses skyldig till vållande till annans död enligt 3 kap 7 § BrB⁹¹. HD ansåg att As handlande inneburit en betydande fara för Bs liv. Denna fara förverkligades när skottet avlossades. A som ansågs vara väl förtrogen med sitt vapen, måste ha insett *riskan*⁹² med att handskas med vapnet på dylikt sätt. A hade blivit provocerad av en obehäpnad B, parterna befann sig på en gata med människor i rörelse runt omkring dem. A hade kunnat hantera situationen på ett annorlunda sätt genom att upplysa B om att han var behäpnad. Hans handlande ansågs vara uppenbart oförsvarligt och situationen kunde inte anses ha varit så riskfylld att den försvarade den risk A tog genom att ta fram vapnet.

Fallet visar tydligt att HD i sitt resonemang för att konstatera om gärningsculpa föreligger eller ej, tar fasta på risken för skada. En parts död är den värsta tänkbara följden och därmed krävs det inte speciellt stor risk för att denna följd skall inträffa, för att det skall anses vara oaktsamt att utföra en handling som medför denna risk. I det aktuella fallet kan konstateras att den som tar upp och siktar med ett laddat vapen tar en avsevärd risk att en okontrollerad följd skall inträffa. Risken för att en skada skall uppkomma till följd av detta torde ses så överhängande att det skulle avskräcka normalpersonen från att ta upp pistolen.

Risktagandet rör inte enbart handling, utan även underlåtenhet att handla är förkastligt. Inom straffrätten krävs dock för att underlåtenhet skall straffas

⁹⁰ Se Jareborg, Nils(1994) s.44-45

⁹¹ ” Den som av oaktsamhet orsakar annans död, döms för *vållande till annans död* till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter.”..

⁹² Min kursivering

att detta antingen finns fastslagen i lag, t.ex. 2 § Skattebrottslagen (1971:69)⁹³, eller att den som underlåter att handla befinner sig i garantställning. Garantställning är till för att begränsa kretsen av människor som kan vara att anse som brottsliga på grund av underlåtelse. En person i garantställning har en plikt att handla som är så stark att om han inte skulle handla är garanten att anses lika klandervärd som den som med uppsåt respektive oaktsamhet startar en kontrollerad handling som leder till en okontrollerad följd.⁹⁴ Ex En badvakt som underlåter att kasta ut en livboj eller på annat sätt inte hjälper en person som uppenbarligen håller på att drunkna kan straffas för sin underlåtenhet, då han befann sig i en garantställning. En badvakt har genom sitt arbete en skyldighet handla för att se till att ingenting händer de badande som han övervakar. Om det inte hade varit en badvakt utan en vanlig person A, som hade sett hur en annan person drunknade, finns det inget i svensk straffrätt som säger att A måste hjälpa den drunknade personen, det finns ingen handlingsplikt för den breda allmänheten.⁹⁵

En gärningsman kan undvika en risk inte bara genom att avstå från att utföra en kontrollerad handling, utan också genom att vidta relevanta skyddsåtgärder. Det som gör att en okontrollerad följd är oacceptabel i en situation med möjlighet att vidta skyddsåtgärder är det faktum att gärningsmannen har försummat att iaktta nödvändiga skyddsåtgärder, inte att han tagit en otillåten risk. Detta är ytterligare en möjlighet som orsakar culpöst handlande, den kontrollerade gärningen blir oaktsam genom en medföljande underlåtenhet/försummelse.⁹⁶ Exempel på detta finns i NJA 1937 s.457 II

En lantarbetare hade avlidit sedan han kommit i kontakt med en högspänningsledning i sitt arbete med att uppföra en sädesstack. Lantbrukaren som hade anställt den avlidne ställdes till ansvar för att han genom vårdslöshet, oförsiktighet och försummelse hade varit vållande till lantarbetarens död. HD menade att lantbrukaren skulle anses ha varit oaktsam om det kunde styrkas att han hade gett direktiv om att en sädesstack skulle byggas direkt under en högspänningsledning och att lantbrukaren inte hade vidtagit nödvändiga åtgärder för att bryta strömmen. I fallet kunde det konstateras att lantbrukaren hade vänt sig till en transformator vakt anställd hos Sydkraft och bett denne bryta strömmen. Då denne meddelade lantbrukaren att detta var gjort gick lantbrukaren själv upp i sädesstacken och kände på ledningarna utan att något inträffade. Först efter att han hade utfört dessa säkerhetsåtgärder lät han arbetet fortsätta, han uppmanade även de som befann sig i stacken att vara försiktiga. Det visade sig vid en senare undersökning att det var fel i ledning som stängts av men det kunde inte lantbrukaren ställas till svars för då han hade kontrollerat den aktuella ledningen och inte fått ström i sig hade han ingen anledning att tvivla på att transformatorvakten utfört sitt jobb.

⁹³ ” Den som på annat sätt än muntligen uppsåtligt lämnar oriktig uppgift till myndighet eller underlåter att till myndighet lämna deklARATION, kontrolluppgift eller annan föreskriven uppgift och därigenom ger upphov till fara för att skatt undandras det allmänna eller felaktigt tillgodoräknas eller återbetalas till honom själv eller annan döms för *skattebrott* till fängelse i högst två år.”

⁹⁴ Se Jareborg, Nils(1995) s. 121-124

⁹⁵ Se Jareborg, Nils (1994) s. 46

⁹⁶ Se Jareborg, Nils(1994) s. 47-48

I detta fall visade HD tydligt att lantbrukaren hade många säkerhetsföreskrifter att iakttaga för att kunna slippa undan ansvar. Det faktum att han själv kontrollerat ledningen utan att ha blivit skadad var ett mycket tung vägande skäl. Hans handlande kunde inte ur någon synvinkel anses vara oaktsamt.

5.1.2.2.2 Aktsamhetsstandarder

Domstolarna försöker skapa vissa aktsamhetsstandarder att ha till sin hjälp vid bedömningen av vad som skall anses vara goda skäl att avstå från att utföra en handling. Vid utformandet av dessa tas inte så stor hänsyn till prejudikat och praxis, då varje enskilt fall innehåller så specifika omständigheter att allt för stereotyp utformade normer leder till felaktiga domslut. Istället brukar domstolarna grunda bedömningen på en så kallad pseudostandard, den bedömning som hade gjorts av en normalt aktsam person i samma situation. Fokuseringen ligger inte på den normalt aktsamma personens handlande utan på hans bedömning av situationen. I dagens samhälle finns det normer och standarder fastslagna i lag där de är utformade som ordningsregler och preventiva regler. Det finns också uttalade regler inom olika livsområden och inom områden som kräver korrekt handlande i samband med olika tekniska verksamheter. Sedvana som finns utvecklade inom vissa livsområden är också en viktig del av aktsamhetsstandarderna.

Bryter en person mot någon av dessa olika handlingsregler, som klart visar på ett oaktsamt beteende, torde det kunna presumeras att denna person har tagit en otillåten risk som kännetecknar ett oaktsamt beteende. Den otillåtna risken måste dock ha varit i en viss riktning, en enkel förklaring är att det måste finnas en rimlig möjlighet att den aktuella risken kan leda till den önskade och okontrollerade följden. Detta är mycket svåra frågor att bedöma och besvara och därför är det viktigt att domstolarna kan skapa en kontinuitet i rättskipning genom att använda dessa normer och aktsamhetsstandarder.⁹⁷ Exempel finns i NJA 1945 s.301

En pojke hade skadats allvarligt sedan han lekt med en tändhatt som han funnit på ett bygge. Förvaltaren för bygget ställdes till ansvar för skadan. Han ansågs inte ha utövat den tillräckliga tillsyn över utlämnandet av explosiva varor eller gett sina underordnade tillfredsställande föreskrifter om hur de skulle handskas med explosiva varor. De underordnade som han delat ut sprängämnet till förvarade dessa i en vedtrave på bygget. Denna vedtrave hade inte funnits inom en inhägnad och vem som helst hade kunnat se och komma åt sprängämnena. Det ansågs uppenbart att förvaltaren och hans underordnade hade brutit mot alla de föreskrifter som fanns för att handskas med sprängmedel och även mot en allmän aktsamhetsstandard. Sprängämnen kan leda till så allvarliga skador om de kommer i orätta händer, vilket är något som den stora allmänheten vet och förstår. Risken med att förvara dem på det sätt som gjordes här var därför tillräcklig för att de skulle anses ha varit oaktsamma.

⁹⁷ Se Jareborg, Nils(1994) s.51-54

Ur domstolarnas bedömning kan man utläsa att risken egentligen kan klassificeras som ett brott mot den plikt att vara aktsam som alla människor i samhället har. Denna plikt är dock bara en del i oaktsamhetsbedömningen och precis som normerna som nämndes ovan baseras aktsamhetsplikten på regler och accepterat handlande som redan finns i samhället.

Vid bedömningen av oaktsamt handlande tas det även hänsyn till gärningsmannens mer personliga egenskaper, hans roll i samhället och hans allmänna kapacitet. En lekman och en person som handlar inom sitt yrke kan inte bedömas på samma sätt. Här är *övertagandegrundsatsen* ett viktigt instrument för domstolen. Den som ger sig in på ett område som kräver specialkunskap, väl medveten om sin brist på denna kunskap, kan inte exculpera sig med att han saknar denna kompetens. Detta kan leda till att en lekman bedöms hårdare då han visat på klar oaktsamhet genom att försätta sig eller andra i en situation som kräver specialkunskaper.⁹⁸ Ex NJA 1966 s. 70.

En person hade avlidit sedan han träffats av en rikoschetterande kula i samband med en hemvärnsövning. Hemvärnsområdets hemvärnschef ställdes till ansvar för det inträffande. HD studerade här hemvärnschefens kunskaper och utbildning för övningen. Det framkom under förhandlingen att hemvärnschefen inte hade fått den säkerhetsutbildning som krävdes för denna typ av övningar och att han hade saknat förmåga att kunna tillgodoräkna sig denna på egen hand. Det intressanta var om det skulle ha anses legat inom hemvärnschefens ansvar att skaffa denna utbildning och om han hade vidtagit andra säkerhetsåtgärder för att kompensera sin bristande kunskap. Det framgick att chefen inte hade tagit hjälp av försvarsområdesstaben men väl av ortens civila skytteklubbs ledare. Den aktuella skjutningen hade gått till på samma sätt som tidigare år och det hade aldrig inträffat en olycka tidigare. Hemvärnschefen saknade fog för att antaga att säkerhetskraven inte var tillgodosedda och att särskild kontroll från hans sida krävdes. Det blev uppenbart att olyckan hade berott på ett organisatoriskt misstag inom hemvärdet vid utbildningen i säkerhet. Det framgick klart att hemvärnschefen visserligen inte hade den utbildning som krävdes men att han kunde exculpera sig då detta inte berodde på honom och att han hade vidtagit åtgärder för att uppväga sina bristande kunskaper. Det förelåg alltså gärningsculpa då hemvärnschefen hade handlat utan att ha den korrekta utbildningen härför. Det som friade honom i detta fall var brister i den personliga culpan. Hemvärnschefen hade insikt om sin bristande säkerhetsutbildning och hade vidtagit åtgärder för att eliminera eventuella risker som hade kunnat uppstå på grund av detta.

Yttre omständigheter som förelåg vid handlingen företagande är också en betydande del av gärningsculpabedömningen. Om någon kör en bil alldeles för fort är det visserligen oaktsamt, men det är hastigheten i kombination med vägbanans kvalité och vädret som gör situationen straffbart oaktsam. Det kan förklaras med att ett visst risktagande kan vara tillåtet om det inte försvårar ett redan föreliggande riskläge. Vid bedömningen av risktagandet använder sig domstolarna också av *förtroendegrundsatsen*, dess betydelse är att om en gärning innefattar ett sådant otillåtet risktagande att den skall anses oaktsam, skall gärningsmannen alltid utgå ifrån att andra människor

⁹⁸ Se Jareborg, Nils(1994) s.55

handlar någorlunda rationellt. Med detta menas att deras handlande inte är påtagligt oaktsamt eller brottsligt. Det finns tre huvudtyper av beteende hos andra människor som det alltid skall bortses ifrån vid culpabedömningen.

*Saboterande av skyddsanordningar eller annat kringgående av säkerhetsåtgärder.

- Uppenbar misskötsel av sin hälsa
- Svårare brott

Det skulle inte anses rimligt att gärningsmannen skulle behöva ta med i beräkningen att omvärlden skall bete sig på ett så orationellt och oförklarligt sätt.⁹⁹

En risk måste vara relevant för att en okontrollerad följd skall inträffa, detta har jag nämnt tidigare och det är en mycket viktig del i bedömningen av gärningsculpa.¹⁰⁰ En följd kan endast vara oaktsam om gärningsmannen har utfört en kontrollerad handling som medför en otillåten risk, han har genom denna handling orsakat en följd som är oönskad och dessutom krävs det en orsaksförbindelse mellan den kontrollerade handlingen och den okontrollerade följden. Den kontrollerade handlingen och den okontrollerade följden måste dessutom falla inom det utrymme av händelser som skall anses innebära en så stor risk för skada att det skulle vara skäl nog för gärningsmannen att avstå.¹⁰¹ Se NJA 1948 s.104

En man hade dödat i samband med att han och hans kollega skulle rengöra en mycket farlig press i metallverkets pressverk. HD konstaterade att den avlidnes kollega hade orsakat hans död genom sitt oaktsamma handlande. Kollegan hade valt att rengöra pressen på ett felaktigt sätt och detta i kombination med hans bristande kunskap om pressen ledde till att hans kollega avled. Den tilltalade hade inte heller uppmärksammat var hans kollega fanns då han utförde den otillåtna gärningen. HD uppmärksammade här att oaktsamheten hos den tilltalade fanns i att risken för att en skada skulle ha inträffa hade varit tillräckligt stor för att avskräcka honom från att utföra den felaktiga åtgärden. Den tilltalade var medveten om riskerna för allvarliga skador av den typ som hans kollega avled av och likväl utför han en åtgärd som även stred mot uttalade säkerhetsföreskrifter. Det fanns ett tydligt samband mellan skadan och den kontrollerade handlingen, skadan låg i handlingens riktning.

5.1.2.2.3 Grader av gärningsculpa

Gärningsculpan är ett instrument som inte alltid ger en tillfredsställande lösning på problemet med att konstatera om en handling är att anse som oaktsam. Nackdelen ligger i dess rättsosäkerhet som ger möjlighet till godtyckliga avgöranden. Dess främsta fördel är flexibiliteten, gärningsculpan har inga bestämda riktlinjer och kan därför anpassas till alla olika situationer. I straffrätten finns den presumtion för uppsåt i alla straffbud. Krävs det oaktsamhet måste det finnas direkt uttryckt i

⁹⁹ Se Jareborg, Nils(1994) s. 55-57

¹⁰⁰ Se Jareborg, Nils (1994) s. 60-ff

¹⁰¹ Se Jareborg, Nils(1994) s. 60-61

brottsbeskrivningen. Det finns därmed också olika grader av culpa i lagstiftningen. Detta för att grov oaktsamhet skall straffas medan en ringa oaktsamhet torde falla utanför det brottsliga området. Straffrättsligt relevant culpa finns i tre grader: grov, normal och ringa.¹⁰² Bara för att culpan är ringa måste den dock innehålla alla steg med ett kontrollerat handlande okontrollerad följd och risk och personlig culpa. Indelningen är till för att kunna göra den flexibla gärningsculpabedömningen så rättvis som möjligt. Graderingen av gärningsculpan sker genom att följande rekvisit beaktas:

- graden av avvikelse från godtagbart beteende
- riskernas karaktär
- graden av plausibilitet hos det konkreta händelseförloppet
- de hotade intressenas relativa värde.¹⁰³

Skadeståndsrätten har inte samma gradering av culpa. En skadevällare är oaktsam eller möjligen grovt vårdslös inom skadeståndsrätten. Beteckningen grov vårdslöshet har störst betydelse i den inomobligatoriska skadeståndsrätten. Vad avser den utomobligatoriska skadeståndsrätten har grov vårdslöshet främst betydelse vid försäkringsfrågor som t.ex. vid försäkringsgivarens regressrätt enligt 25 § 1a meningen FAL¹⁰⁴. Den grova vårdslösheten är också av betydelse vid jämkning av ersättningen för personskador enl. 6 kap 1 § 1a st SkL¹⁰⁵. Det finns inga klart uttalade bedömningsgrunder för vad som skall anses som grov vårdslöshet inom skadeståndsrätten, viss ledning finns dock i praxis.¹⁰⁶ Ex NJA 1992 s.130.

En byggnadsentreprenör hade utfört arbete i en kommun. Bland annat hade en av kommunens skolor upprustats med en ny matsalsbyggnad. Arbetet med matsalen hade utförts 1980 och en slutbesiktning skedde 1982. I maj 1985 rasade hela taket in i matsalen, och en månad senare försattes entreprenören i konkurs. Kommunen hade en fordran i konkursen avseende kostnader för nytt innertak och ny inredning och till grund för denna fordran återopade kommunen att entreprenören hade gjort sig skyldig till grov vårdslöshet vid utförandet av arbetet i matsalsbyggnaden. Förlikning kunde inte träffas utan tvisten hänfördes till domstol. Eftersom det var AB 72, Svenska teknologföreningens allmänna bestämmelser för byggnads-, anläggnings-, och installationsentreprenad, som var tillämplig på parternas avtal, återopade kommunen 5 kap 8 § i detta avtal. Ur denna paragraf kunde utläsas att entreprenören svarade för brist eller fel som inte hade märkts och inte heller borde ha märkts före garantitidens utgång i den mån bristen eller felet hade visat ha sin grund i grov vårdslöshet av entreprenören. Entreprenören medgav vårdslöshet men bestred att denna skulle vara att anse som grov. HD diskuterade i domskälen kring olika bedömningar av grov vårdslöshet inom olika

¹⁰² Se Jareborg, Nils (1994) s. 67-68

¹⁰³ Se Jareborg, Nils(1994) s.67-68

¹⁰⁴ ” Har i följd av skadeförsäkring försäkringsgivaren i ersättning för skada utgivit belopp, som försäkringshavare ägt rätt att såsom skadestånd utkräva av annan, inträde försäkringsgivaren i rätten mot den andre, där denne uppsåtligen eller genom *grov vårdslöshet* framkallat försäkringsfallet eller ock enligt lag är skyldig att utgiva skadestånd evad han är till skadan vållande eller icke.”

¹⁰⁵ ” Skadestånd med anledning av personskada kan jämkas, om den skadelidande själv uppsåtligen eller genom *grov vårdslöshet* har medverkat till skadan.

¹⁰⁶ Se Hellner, Jan (2000) s. 147-148

områden av den civilrättsliga lagstiftningen. De studerade skadestånds- och försäkringsrätten där kraven för att en vårdslöshet skall betraktas som grov är mycket höga, det krävs vanligen att handlandet gränsar till det uppsåtliga. Sedan diskuterades grov vårdslöshet inom transporträtten och inom köp- och tjänsteområdet. HD uttalade att grov vårdslöshet inte kunde anses ha en enhetlig tillämpning inom civilrättsområdet. Skadestånds- och försäkringsrätten var t.ex. mera restriktiva i sin tillämpning än vad parterna i kommersiellt avtalsförhållande behövde vara. I det aktuella målet konstaterade HD att entreprenören hade handlat i strid med gällande myndighetsföreskrifter, vilket hade lett till den inträffande skadan. Bolaget hade inte heller utfört de beräkningar eller inhämtat den information av sakkunniga som hade behövts för att undvika skadan. Detta i kombination med det stora antalet människor som kunde ha skadats i samband med olyckan, då det rörde sig om en skolmatsal, ansågs entreprenören ha gjort sig skyldig till grov vårdslöshet.

I HD: s domskäl diskuteras det kring olika bedömningsgrunder som kan vara av vikt för vad som skall anses vara grov vårdslöshet. HD poängterar här skillnaden mellan skadestånds- och försäkringsrätten och de inomobligatoriska skadeståndsförhållandena. Detta rättsfall är av vikt för att visa vilka faktorer som är av vikt för bedömningen av grov vårdslöshet, då inte doktrin eller lagtext uttalar något om detta. Det finns även i praxis en tendens att bedöma risktagande och bristande uppmärksamhet på betydande risker som grov vårdslöshet.

Skillnaden mellan skadeståndsrätten och straffrättens syn på den nivå culpa måste nå upp till för att anses som straffbar har uppmärksammats i doktrin. Det brukar hävdas att straffrätten har en högre culpatröskel.¹⁰⁷

5.1.2.3 Gärningsculpa och adekvat kausalitet

Gärningsculpan kan enkelt förklaras med att det är gärningsmannens handlande som skall konstateras vara culpöst. De kriterier som är viktiga för att kunna bedöma detta är, utförandet av en kontrollerad handling med ett otillåtet risktagande och risken för en okontrollerad följd och dessutom krävs att den kontrollerade handlingens oaktsamhet orsakade den okontrollerade följden. Den inträffade okontrollerade följden måste ligga i riktning med risk som gärningsmannen tog när han utförde den kontrollerade handlingen. Det läggs därför stor vikt vid risken. Finns det en risk för att en okontrollerad följd skall inträffa, ligger det i riskens riktning att faran skall inträffa och är risken för att en okontrollerad följd skall inträffa så överhängande att det måste anses vara oursäktligt av gärningsmannen att ta denna risk.

Inom straffrätten används inte den adekvata kausaliteten när det handlar om oaktsamhetsbrott, utan istället motsvaras den adekvata kausaliteten av gärningsculpan. Det finns främst två skäl till adekvat kausalitet inte är tillämplig vid den straffrättsliga culpabedömningen¹⁰⁸:

¹⁰⁷ Se Erenius, Gillis (1976) s. 144

¹⁰⁸ Se Jareborg, Nils(1994) s. 71

*Adekvans kan komma att bero på hur generellt ett händelselopp beskrivs. T.ex. om A hejdar B som är ute och cyklar och slår honom i huvudet med en käpp, B cyklar vidare och dör sedan av ett blixtnedslag, här kan inte A anses ha dödat B, As handlande är inte adekvat för Bs död. Väljer man istället att beskriva händelseförloppet på det sätt att A slog B i huvudet med en käpp och B avled efter detta, därmed föreligger adekvat kausalitet. Detta exempel visar på att adekvat kausalitet bygger på hur olika sannolikhetsrelationer mellan gärningar och följder bedöms av olika personer och i olika situationer. Gärningsculpa utgör därmed ett bättre instrument då den är fokuserad på plausibiliteten, troligheten hos olika händelseförlopp.

- Adekvat kausalitet saknar den flexibilitet som finns hos gärningsculpa. Det är omöjligt att göra ett otillåtet handlande tillåtet om dess följd inte är otypisk enligt den adekvata kausaliteten. Detta är däremot inte omöjligt hos gärningsculpan då denna fokuserar på den möjliga följden av ett händelseförlopp och sedan gör bedömningen utifrån varje situation för att konstatera om en handling är tillåten, om detta krävs enligt samhällets syn. Det viktiga med gärningsculpan är att om kontrollerade handlingar leder till en osannolik följd har det otillåtna risktagandet vid utförandet av den kontrollerande handlingen ingen betydelse.¹⁰⁹

Sammanfattningsvis kan konstateras att det finns vissa likheter mellan gärningsculpa i straffrätten och den objektiva bedömningen och den adekvata kausaliteten i skadeståndsrätten

5.1.3 Personlig culpa

Den personliga culpan är den del av brottsbegreppet som kan definieras med att det är gärningsmannens insikt om sitt handlande som skall bedömas, hans skuld. Gärningsmannen hade inte uppsåt men hade skälig anledning att tro eller anta att hans handlande skulle leda till en otillåten följd. Hans oaktsamma beteende kan här definieras med att han inte använt sitt förnuft. Genom att åsidosätta sitt förnuft löper han därmed risk att utföra en otillåten gärning som han enligt alla existerande normer inte skulle vilja riskera att utföra. Denna skuldform brukar delas upp i två olika varianter: medveten oaktsamhet och omedveten oaktsamhet

5.1.3.1 Medveten oaktsamhet

Den medvetna oaktsamheten kännetecknas av att den ligger mycket nära det eventuella uppsåtet¹¹⁰. Det enda som skiljer dessa två subjektiva rekvisit åt är det hypotetiska provet. Utfaller provet negativt är gärningsmannen medvetet oaktsam, utfaller det positivt har han haft eventuellt uppsåt. Det

¹⁰⁹ Se Jareborg, Nils(1994) s 71-72

¹¹⁰ Den lägsta uppsåts formen inom straffrätten.

hypotetiska provet är ett prov som domstolen använder för att konstatera uppsåt eller oaktsamhet.¹¹¹ Det består av två frågor:

- Var den tilltalade medveten/hade insikt om/misstänkte att gärningen kunde leda till en viss följd?
- Hur skulle den tilltalade handlat i samma situation om han hade vetat att gärningen skulle få denna följd? Skulle han ha utfört gärningen?

Om det kan hållas för visst att gärningsmannen hade utfört gärningen, trots att han hade vetat om dess följd, anses gärningsmannen ha eventuellt uppsåt. Bli svaret på det hypotetiska provet nekande, anses gärningsmannen ha varit medvetet oaktsam.¹¹² Det är mycket sällan som domstolen uttalar sig om en gärningsmans medvetna oaktsamhet det finns dock ett exempel i NJA 1996 s.782.

A hade gett B ett slag i ansiktet och därefter knuffat denne mot en tegelvägg. B hade till följd av detta tillfogats smärta och två sår i huvudet. Både HD och HovR förde här en diskussion kring As uppsåt till skadan. HovR menade att även om A inte hade uppsåt till skadan så hade han haft anledning att räkna med en sådan följd av sitt handlande. HovR ansåg därför att A kunde dömas för uppsåtlig misshandel. HD delade inte denna åsikt. HD menade att vad avsåg den subjektiva täckningen av skadan, hade det bara funnits styrkt att A hade haft anledning att räkna med den inträffade skadan vid utdelandet av slaget. Det HovR funnit styrkt var varken indirekt eller eventuellt uppsåt utan något som snarare skulle karakteriseras som en medveten oaktsamhet. Därmed ansåg HD att skadan var att anses som lindrig och påföljdsbestämningen blev därmed också mildare.

Detta fall är ett av de få där HD uttalar att det föreligger en medveten oaktsamhet, men av rättsfallet av att döma finns inge självständig praxis för att konstatera att det föreligger medveten oaktsamhet utan detta skall uttolkas e contrario, om det konstateras att det ej föreligger uppsåt av någon grad.

Gärningsmannen skall anses vara mindre klandervärd om det hypotetiska provet utfaller negativt, eftersom han då endast är likgiltig inför att det föreligger en risk för att något händer eller föreligger. Hans skuld skall därmed anses vara mindre än om han uppsåtligen tagit risken. Detta är en fråga som är mycket omdiskuterad i doktrin men då den inte är relevant för min fortsatta framställning lämnar jag den här.¹¹³

Om det skulle dras en parallell mellan det personliga ansvaret och gärningsculpa måste den medvetna oaktsamheten kunna sägas motsvara en helt kontrollerad gärning. För att konstatera att någon har handlat med medveten oaktsamhet krävs inte hans eventuella klandervärdhet skall bedömas, det räcker med att misstanken om att han varit oaktsam inför risken är tillräckligt stark.¹¹⁴ Se åter i NJA 1996 s. 782. A borde här ha varit

¹¹¹ Se Holmqvist, Lena m.fl. (1998) sid 42-43.

¹¹² Se Agge Ivar & Thornstedt, Hans (1984) s. 106.

¹¹³ Se Jareborg, Nils (1994) s. 14

¹¹⁴ Se Jareborg, Nils (1994) s. 212

medveten om att den skadan som inträffade var en plausibel följd av den utförda handlingen. Därmed måste det kunna konstateras att A var oaktsam inför risken för skada.

5.1.3.2 Omedveten oaktsamhet

En gärningsman som är omedvetet oaktsam är, till skillnad från den medvetet oaktsamme, likgiltig för om det överhuvudtaget föreligger en risk. Han "hade skälig anledning att anta" eller han "borde ha förstått" är vanliga formuleringar som kännetecknar den omedvetet oaktsamme gärningsmannens handlande. Han skall därför också anses mindre klandervärd än den medvetet oaktsamme som är medveten om att det finns en risk, men väljer att ignorera den. Ett försök till definition av den omedvetna oaktsamheten är att konstatera att den innebär ett åsidosättande av en undersöknings- och kontrollplikt. Dessa pliktens existens är tillräckligt för att om de inte följs skall den handlande personen anses vara personligt culpös.¹¹⁵

Om jag skall gå tillbaka till den parallell som diskuteras ovan mellan gärningsculpa och den medvetna oaktsamheten kan det sägas att likheten är tydligare mellan den omedvetna oaktsamheten och gärningsculpans. Båda innehåller svåra övervägande som baseras på normer och aktsamhetsstandarder. Den stora skillnaden mellan dess båda är det önskade resultat som den som utför handlingen riskerar i båda begreppsstrukturerna. En gärningsman som är omedvetet oaktsam är okunnig om att han håller på att utföra en viss typ av gärning, medan han vid gärningsculpa vet att han riskerar en okontrollerad följd dock inte att han med säkerhet riskerar att det skall uppstå en skada.¹¹⁶ Ett exempel som på ett enkelt sätt illustrerar den omedvetna oaktsamheten är då en person lägger ut rättgift, utan att ens reflektera över den risk det innebär för alla andra djur i hans närhet.¹¹⁷

Det finns olika grader av personlig oaktsamhet på samma sätt som det finns olika grader av gärningsculpa. Den viktigaste skillnaden är att medveten oaktsamhet alltid är att anse som mer klandervärd än omedveten oaktsamhet. Den medvetet oaktsamme kan oftast klassificeras som grovt oaktsam. Detta på grund av att det innebär att gärningsmannen visar en uppenbar likgiltighet inför andras intressen. En hänsynslös gärningsman är alltid mer klandervärd än en som har betett sig lättsinnigt eller oförsiktigt. De omständigheter som studeras för att kunna konstatera om en försummelse att kontrollera är klandervärd är samma omständigheter som studeras för att kunna gradera den personliga culpans. Föreskriver lagen att det krävs grov oaktsamhet för att kunna straffas, krävs det grov

¹¹⁵ Se Jareborg, Nils (1994) s. 212-213

¹¹⁶ Se Jareborg, Nils (1994) s. 212-213

¹¹⁷ Se Agge Ivar & Thornstedt Hans (1984) s. 115

gärningsculpa likväl som grov personlig culpa för att en person skall kunna dömas till ansvar.¹¹⁸

5.1.3.2.1 Bedömningen av omedveten oaktsamhet

Bedömningen baseras på den grunden att gärningsmannen inte har förstått att något var fel eller att något speciellt skulle komma att inträffa på grund av hans handlande. Därefter kan bedömningen delas upp i två led: orsaksledet och klandervärdhetsledet.

Orsaksledet är uppbyggt på så sätt att först redogörs för hur gärningsmannen skulle ha handlat för att komma till relevant tro eller misstanke. Hur han skulle ha kommit till denna insikt kan varieras men vanligtvis kan det ske på mycket enkla sätt, t.ex. genom att utnyttja tankeförmåga och förstånd. Här är det av yttersta vikt att gärningsmannens personliga förmåga vid tidpunkten beaktas. Det kan föreligga en situation där gärningsmannen har handlat i panik och inte resonerat klart, eller att han har haft insikt om sitt handlande men gjort något som fått honom att hamna i villfarelse. T.ex. A bjuder B på en svampstuvning som han har lagat av svamp som han själv plockat, med insikten att svampen var giftig. När han sedan kontrollerar i en bok förväxlar A den med en annan svamp och tror att en är ätlig. A ville ge B giftig svamp ångrade sig då han såg att svampen inte var giftig, men på grund av sitt misstag blir B ändå förgiftad.¹¹⁹

Klandervärdhetsledet tar sikte på att motivera något som gärningsmannen borde ha gjort för att komma till relevant tro eller misstanke. Det är viktigt att betona att det är något som gärningsmannen hade förmåga och tillfälle att göra men inte gjorde.

Ett enkelt sätt att definiera den omedvetna oaktsamheten är att konstatera att gärningsmannen inte visat tillräcklig aktsamhet för att undvika att utföra en handling som han förutsätts inte vilja utföra: en otillåten gärning. Gärningsmannen borde rätta sig efter lagen men kan inte då han inte har kontroll över situationen. Kontroll över situationen och möjlighet att rätta sig efter lagen hade han fått om han hade skaffat sig insikt om lagen och situationen innan han handlade.¹²⁰

Bedömningen av den omedvetna culpan är individuell. Bedömningen sker först med objektiva övervägande där domstolen tar hjälp av standarder. Dessa standarder har betydelsen att det är rimligt att kräva av vuxna människor att de skall använda sitt förnuft och handla med en viss eftertanke. Olika krav för olika människor är dock på sin plats i vissa situationer. Det skall alltid tas särskild hänsyn till gärningsmannens speciella svagheter, t.ex. fysisk styrka, syn, hörsel och så vidare. Till detta läggs sedan de specifika omständigheter som förelåg vid den situation som

¹¹⁸ Se Jareborg, Nils (1994) s. 218

¹¹⁹ Se Jareborg, Nils (1994) s. 214

¹²⁰ Se Jareborg, Nils (1994) s. 214-215

gärningsmannen befann sig i vid händelsen. Förtroendegrundsatsen som jag nämnde ovan har betydelse även här. Det är orimligt att tillskriva en gärningsman skulden för andra människors irrationella handlande. Slutligen är det nog att poängtera att den individuella culpan är otroligt situationsberoende. Ex NJA 1994 s.108¹²¹

En präst hade anklagats för att ha gjort sig skyldig till tjänstefel enligt 20kap 1 § BrB sedan hon hade vigt en senildement kvinna som saknat rättslig handlingsförmåga. HD resonerade mycket kring de speciella omständigheter som förelåg. Det fanns konstaterat att kvinnan vid det aktuella tillfället led av så långt gången demens att hon inte kunde anses ha varit rättslig kapabel att ingå ett äktenskap. Det finns därmed inga lagliga förutsättningar för vigseln. För att prästen skulle anses ha begått tjänstefel krävdes att hon uppsåtligen eller av oaktsamhet hade åsidosatt sina åliggande och om gärningen med hänsyn till omständigheterna inte vara att anses som ringa enligt 20 kap 1 § BrB. Eftersom det saknades anledning att misstro prästens uppgifter att hon inte hade insett kvinnans bristande förmåga att ta ställning till giftermålet, kunde prästen inte anses ha uppsåtligen åsidosatt vad som åvilade henne i hennes tjänsteutövning när hon förrättade vigseln. Vad gäller frågan om prästens oaktsamhet menade HD att hon inte hade fått något besked som direkt avrådde henne från att förrätta vigseln av varken överläkaren på sjukhuset eller av hennes chef kyrkoherden vilka hon rådfrågade innan hon förrättade vigseln. Prästen uppfattade snarare deras svar som att det ankom på henne att fatta ett beslut i frågan. Deras svar kunde till viss del förklaras med att prästen inte hade framlagt föreliggande fakta på ett helt korrekt sätt vilket gav upphov till visst missförstånd. HD menade att även om det var ett uppenbart att prästen hade gjort en missbedömning av kvinnans psykiska hälsa och möjlighet att ingå äktenskap, skedde inte denna missbedömning genom att prästen hade fattat ett oöverlagt eller vårdslöst beslut. Hon hade verkligen med alla henne till buds stående medel försökt fatta ett riktigt beslut. Hennes bristande kunskaper i juridik kunde inte läggas henne till last i detta fall. HD frikände ifrån ansvar.

Det är uppenbart när det fallet studeras att HD ansåg det som omöjligt att det som en god och förstående människa gör av medmänsklighet skall läggas henne till last. Det viktiga var här att prästens överskattning av den sjukas bristande psykiska hälsa inte ledde till något lidande eller någon nackdel för den sjuka.

5.1.4 Relationen mellan gärningsculpa och personlig culpa

Gärningsculpa och personlig culpa är beroende av varandra. En gärningsman måste vara personligt culpös, varit i ett tillstånd av villfarelse eller okunnighet, för att kunna förlora kontrollen över händelseförloppet som leder till en okontrollerad följd, gärningsculpa. Den personliga culpan ses därför ofta som en orsak till gärningsculpan, hade inte gärningsmannen varit i villfarelse angående en handling, hade han inte tagit risken att utföra en kontrollerad handling som kunde komma att leda till en okontrollerad följd. Vid bedömningen av den omedvetna oaktsamheten finns det en presumtion med innebörden att den personliga culpan är en nödvändig förutsättning för den otillåtna gärningen och därmed också för gärningsculpan. Det finns också exempel där gärningsculpa och personlig culpa följer på varandra i

¹²¹ Se Jareborg, Nils (1994) s. 215-216

flera led i t.ex. trafiken kan förarens bristande uppmärksamhet leda till att han utför en farlig manöver och att detta gör det omöjligt för honom att kontrollera var de andra trafikanterna befinner sig och detta leder i sin tur till en kollision.¹²² Exempel på samspelet mellan gärningsculpa och personlig culpa finns i NJA 1987 s.187

Två bilar hade varit nära att kollidera till följd av att bilförare S framförde sin bil på fel sida av vägbanan. Förare A i den mötande bilen hade därför svängt, utan att signalera in på den andra körbanan. Samtidigt hade S fört sin bil tillbaka på rätt körbana och de båda bilarna hade kolliderat. S avled och frågan som diskuterades var om A skulle dömas till ansvar för vårdslöshet i trafik och vållande till annans död. HD sade att As oaktsamma handlande bestod i att han inte minskade hastigheten när han upptäckte S på sin körbana och att han inte med ljus- och ljud signaler hade gjort S uppmärksam på att han befann sig på fel vägbanan. Det hade framkommit att A hade haft tillräckligt med tid för att göra detta och hans oaktsamhet kunde därför inte anses vara ringa. Det framstod som uppenbart för A att risk för kollision förelåg. När det bara var ett avstånd på 35-40 m mellan de mötande bilarna var det uppenbart att As manöver att svänga vänster var enda möjligheten att undvika kollision eftersom höger del av vägbanan hade varit försett med ett räcke. Vänstersvängen skulle därmed inte anses vara vårdslöshet i trafik. Oaktsamheten som föregick vänstersvängen måste anses ha stått i sådant orsakssamband med sammanstötningen att A inte kunde undgå ansvar för vållande till S död. Brottet skall anses ringa.

Det syns här att A var först personligt culpös genom att han inte minskade farten vilket i sin tur ledde till gärningsculpa en okontrollerad följd, i detta fall en kollision. Han måste ha varit i villfarelse om sin egen hastighet och därmed försattes han i en situation han inte kunde ta sig ur utan att skada uppkom.

Det är dock viktigt att hålla isär dessa båda begrepp, annars kan den straffrättsliga bedömningen av oaktsamhet inte utföras på ett korrekt sätt. Gärningsmannen måste ha tagit en otillåten risk i sitt kontrollerande handlande som leder till en okontrollerad följd, gärningsculpa. Han måste även kunna klandras för att han varit i villfarelse eller okunnighet om situationen och om sitt handlandes rättsenlighet, personlig culpa. Dessa både krävs för att konstatera att någon varit straffrättsligt oaktsam.¹²³

¹²² Se Jareborg, Nils (1994) s. 217-218

¹²³ Se Jareborg, Nils (1994) s. 218

5.2 Bevisbörda och beviskrav

5.2.1 Bevisbördans placering

Bevisbördan i straffrättsliga mål ligger alltid på åklagaren. Denne har bevisbördan för alla i målet relevanta omständigheter. Anledning till detta är att man vill motverka risken för att det meddelas oriktiga straffdomar. Det är att anse som ett mycket större misslyckande om en oskyldig blir dömd, än om en skyldig blir frikänd. Denna princip har sin grund i att medborgarna skall finna trygghet i lagen och den som blir anklagad skall slippa ha ansvaret för att fria sig själv. ”In dubio pro reo”¹²⁴, är den rättsgrundsats som genomsyrar straffrätten idag. Skillnaden mellan straffrättens bevisbörda och skadeståndsrätten ligger i att straffrätten inte har någon reparativ funktion. Det är viktigt att poängtera att då en skadeståndsfråga kumuleras med den straffrättsliga bedömningen används den civilrättsliga fördelningen av bevisbördan när skadeståndsfrågan skall bedömas och därmed behöver inte målsägande riskera att frågan om skadestånd avfärdas utan en korrekt prövning.¹²⁵

Det finns inom straffrätten en diskussion om den falska och äkta bevisbördan som kan vålla problem i vissa fall. Denna diskussion kan lättas åskådliggöras med hjälp av följande exempel¹²⁶.

En bilist åtalades för att han kört av vägen vid en nattlig biltur. Han invände att anledningen till att han tvingades köra av vägen var att han mötte en cyklist på fel sida av vägen och utan lampa och att han därför tvingades gira. Vid efterforskningar framkom att bilens passagerare inte hade märkt någon cyklist och att polisens efterforskningar inte kunde stärka att där skulle ha funnits en cyklist på den plats den tilltalade påstod. Den tilltalade framstod inte heller som trovärdig då han vid fortsatta förhör inte kunde förklara hur hans möte med cyklisten och dikeskörningen egentligen hängde ihop. Därmed kunde domstolen slå fast att dessa omständigheter var bevis på att olyckan inte skett på det sätt som den tilltalade hävdade. Domen grundades därmed inte på den tilltalades icke fullgjorda bevisbörda utan snarare på att åklagaren har fullgjort sin.¹²⁷

5.2.1.1 Beviskrav

Beviskraven i straffrättsliga mål är varierande och annorlunda utformade jämfört med vad som gäller civilrättsliga mål. Det finns speciella beviskrav för att kunna använda sig av straffprocessuella tvångsmedel såsom häktning. Dessa krav kan delas in i ”kan misstänkas”, ”skälig misstanke” och ”sannolika skäl”. Vad avser den efterföljande domstolsprocessen finns däremot inga bestämmelser om hur stark bevisning som krävs för att kunna

¹²⁴ ” Vid tvivel för den tilltalade”

¹²⁵ Se Erenius, Gillis (1971) s. 174-175

¹²⁶ NJA 1932 sid. 589

¹²⁷ Se Ekelöf, Per-Olof (1995) s. 115-116

fälla den tilltalade. Generellt sett brukar det ställas högre krav på styrkan av bevisningen här än vad det gör i civilrättsliga mål. En tilltalads skuld skall inte bara styrkas som i civilrättsliga mål utan det handlar snarare om att det skall vara ”uppenbart” eller ”ställt utom rimligt tvivel” att den tilltalade är skyldig för att han skall kunna dömas. Detta är de formuleringar som domstolarna använder i sina domslut.¹²⁸ Ett exempel på resonemanget kring ”utom rimligt tvivel” finns i NJA 1980 s.738

Två tonårsflickor hade anklagat två män för våldtäkt. HD hade frikänt de båda männen då de ansåg att det inte förelåg tillräcklig bevisning för att fälla de båda till ansvar. HD menade visserligen att det inte funnits något som talade emot flickornas berättelse. Det förelåg däremot icke oväsentliga skillnader i deras berättelser. Våldtäkterna skulle ha ägt rum samtidigt i en 120 cm bred säng och ingen av flickorna hade märkt att den andra blev våldtagen. Detta i kombination med brister i den tekniska bevisningen gjorde att HD ansåg att de båda männen inte kunde fällas för ett så grovt brott. Det var inte ställt utom rimligt tvivel att de hade varit skyldiga till våldtäkten.

HD har i sitt resonemang också diskuterat det faktum att det rör sig om ett så grovt brott som våldtäkt och därmed är beviskravet högt. Det handlande dessutom ett uppsåtligt brott, vilket alltid kräver mer ur bevissynpunkt.

Ett studium av praxis och doktrin visar att det krävs starkare bevisning för att fälla en tilltalad, då brottet är grovt än då det är lindrigt. Vad som avses med starkare bevisning kan också förklaras med, att den utredning som ligger till grund för åtalet är så fullständig att det inte finns någon icke förebringad bevisning i det aktuella fallet. En svagare bevisning i lindrigare brottmål innebär då att man kan låta nöja sig med en mindre grundlig utredning och därmed också godta risken som därvid uppstår att det kan framkomma mer bevisningen vid en grundligare undersökning. Detta påstående skall till ses med bakgrund av det faktum att majoriteten av de som frikänds i svenska domstolar, frikänds på grund av bristande bevisning.¹²⁹

Ett skäl till denna nyansering av beviskravet är att strängare straff ställer högre krav på att ingen oskyldig döms. Denna diskussion är givetvis inte utan invändningar, men det som stärker nyanseringen av beviskravet är diskussionen att de personer som begår de ringa brotten oftast upplever ett bötesstraff som otroligt besvärande. I princip lika besvärande som en yrkesförbrytare finner ett frihetsstraff.

En annan diskussion av intresse inom straffrätten är hur domstolen skall agera om den tilltalade erkänt eller om han förnekar brott. Det kan konstateras att det krävs en mycket stark bevisning om en person skall kunna fällas mot sitt nekande. Likaväl kontrolleras ett erkännande mycket noga innan domstolen accepterar dess riktighet, i detta övervägande finns även brottets grovhet som en viktig faktor. Ett erkännande i straffrätten är

¹²⁸ Se Ekelöf, Per-Olof (1995) s. 116-117

¹²⁹ Se Erenius, Gillis (1971)s. 176-177

inte bindande till skillnad från ett erkännande inom civilrätten. När det gäller lindrigare brottmål är ofta så att ett erkännande är en presumtion som gör att bevisbördepunkten flyttas närmare den tilltalade. Detta genom att en tilltalad anses genom sitt erkännande ha en viss dispositionsrätt, han kan se till att utredningen inte fördröjs med en mera ingående undersökning om hans erkännandes riktighet och därmed kan åtalet bifallas på en svagare bevisning.¹³⁰

Vissa omständigheter är alltid mer svårbevisade än andra och har större eller mindre betydelse. Domstolen kan därför nöja sig med en något svagare bevisning av vissa omständigheter. De subjektiva rekvisiten i ett snatterimål behöver inte vara lika styrkta som i stöldmål, då det skulle innebära en orimlig bevisbörda för åklagaren.¹³¹

Till sin hjälp med bedömningen av de objektiva rekvisiten har domstolen utformat legala presumtioner. Dessa används för att kunna dra gränsen mellan straffbar och straffri culpa inom straffrätten. Domstolen anser här att utförandet av en viss handling är en presumtion för oaktsamhet, se t.ex. inom trafiklagstiftningen kan en överträdelse av högerregeln eller omkörning strax för en vägkorsning vara typiska exempel på att den handlande har uppfyllt en del av brottsrekvisitet.¹³² Teorin om domstolarnas användning av legala presumtioner är inte ostridig och den ha debatterats i doktrin det finns de som anser att det inte handlar om presumtioner utan snarare om materiella regler som reglerar olika typsituationer, och att det därför inte finns belägg för teorin om legalpresumtionerna i praxis.

¹³⁰ Se Ekelöf, Per-Olof s. 118-119

¹³¹ Se Ekelöf Per-Olof s. 119-120

¹³² Se Erenius, Gillis (1971) s. 179-184

6 Komparation

6.1 Likheter och skillnader i culpabedömningen

6.1.1 Likheter

Culpabedömningen i straffrätten och skadeståndsrätten har många likheter, fler likheter än skillnader. Vad som framgår av min tidigare framställning är att båda systemens culpabedömningar består av samma grundprinciper. Först delas bedömningen upp i en objektiv del som behandlar själva handlingens oaktsamhet och sedan en subjektiv del som behandlar gärningsmannens insikt om och avsikt med sitt handlande. Det finns sedan ett antal huvudfaktorer som bedömningen byggs upp kring; risken, normer och aktsamhetsstandarder samt slutligen sambandet mellan handlingen och skadan eller den okontrollerade följden. Dessutom vägs gärningsmannens personliga egenskaper in i culpabedömningen t.ex. ålder, utbildning, mognad. Båda systemen framställer också handlandet av en ”normal” person som det eftersträvarsvärda. Denna normalperson är ingen övermänniska utan skall tilldelas de egenskaper som en normalt aktsam person bör ha, och hans handlande skall ses i förhållande till de omständigheter som föreligger i det aktuella fallet. Här belyses också det faktum att culpabedömningen är mycket flexibel i både skadeståndsrätten och straffrätten; vissa grundprinciper finns men det är alltid de specifika omständigheter som föreligger i det aktuella fallet som är avgörande för culpabedömningen. Likhet hos culpabedömningen i de båda systemen innebär viktiga fördelar i fall där en brottmålstalan skall kumuleras med en talan om skadeståndsrätt.

Min analys tar fasta på indelningen av objektiv och subjektiva kriterier för culpa i de båda systemen. Jag har därför valt att först jämföra den objektiva delen culpabedömningen inom skadestånds- och straffrätten, för att sedan jämföra den subjektiva delen och sedan se till helheten. Jag har även valt att ta in teorierna inom skadeståndsrätten avseende domstolarnas skönmässiga bedömning i jämförelsen med både gärningsculpan och den personliga culpan i straffrätten. Detta på grund av att skadeståndsrättens bedömning av culpa inte finns lika utförligt reglerad i lag eller praxis som straffrätten.

Huvudprincipen inom både skadestånds- och straffrätten är att det är ett annat rättssubjekt som drabbats av skada eller brott. Både gärningsculpan och de objektiva förutsättningarna för culpa i skadeståndsrätten fokuseras på själva handlingen. Vid denna bedömning spelar inte gärningsmannens eller skadevållarens avsikt eller insikt om sitt handlande någon roll, det väsentliga är om handlandet skall anses oaktsamt. Underlåtenhet kan också leda till culpa men det krävs särskilda omständigheter för att underlåtenhet att handla skall anses culpöst, dessa finns oftast fastslagna i lag eller praxis, med

straffrättens garantlära som ett viktigt undantag¹³³. För att konstatera vad som skall anses oaktsamt krävs det inom båda systemen att det föreligger ett samband mellan den utförda handlingen och den uppkomna skadan/oönskade följden. Detta samband har sedan utformats på olika sätt inom de båda systemen, adekvat kausalitet i skadeståndsrätten och gärningsculpa i straffrätten. Bedömningarna sker på olika sätt men den viktiga likheten här är att det alltid krävs ett samband mellan handling och skada. Finns det inget samband kan inte ett handlande anses culpöst

Eftersom straffrätten är bunden av brottsbegreppen som finns definierade i lagtexten är det svårt att göra en komparation med skadeståndsrätten utan att ta in domstolarnas skönsmässiga bedömningar, med Hellner i spetsen. Skadeståndsrätten är uppbyggd kring culpabegreppet medan straffrätten använder begreppet som ett redskap för att kunna avgöra om en handling är rättstridig och därmed också faller in under det i lagtexten definierade oaktsamhetsbegreppet. Likheten mellan gärningsculpa och Hellners fria culpabedömning är att båda bedömningarna är uppbyggda kring en faktor: *risk*en. Hellner talar om risken för skada, riskavvägningen mellan kostnader för skada och kostnader för åtgärder för att undvika skadan och slutligen risken för att det skall inträffa en större skada. Gärningsculpans fokuserar på risken för att ett kontrollerat handlande leder till en okontrollerad och oönskad följd och om det föreligger en betydande risk för en okontrollerad följd måste det anses oaktsamt att ändå utföra handlingen. Det är risken som är avgörande för att konstatera om ett beteende skall anses oaktsamt.

En annan viktig faktor för att bedöma oaktsamhet som finns i både skadeståndsrätten och straffrätten är bruket av aktsamhetsstandarder. Inom straffrätten finns det en utarbetad praxis hos domstolarna att använda aktsamhetsstandarder som framkommit i tidigare fall för att kunna bedöma om ett beteende skall anses vara culpöst. Hellner menar att det inom skadeståndsrätten finns aktsamhetskriterier i samhället som är så allmänna att det inte behöver nedtecknas i lag eller praxis, och dessa skall tillämpas av domstolen. Dahlman använder sig istället av ett normalitetskriterium som han anser att domstolen tillämpar för att konstatera om ett beteende kan anses oaktsamt i skadeståndsrätten. Normalitetskriteriet baseras på vad som skall anses vara normalt handlande d.v.s., hur en normalt aktsam person skulle handla i den i målet aktuella situationen. Dahlman hänvisar här till de oskrivna regler angående personers handlande som finns i ett samhälle, normer och standarder som specificerar aktsamt handlande. Jag anser att det kan dras en parallell med den tidigare diskuterade aktsamhetsstandarderna. Gärningsculpans talar också om en plikt för alla människor att vara aktsamma i sitt handlande och detta måste också kunna sammanföras med aktsamhetsstandarderna och normalitetskriteriet. Roos anför att domstolarna gör en normavvägning mellan den utförda handlingen och de i samhället existerande oskrivna normerna för att konstatera om en handling skall anses culpös. Även detta resonemang torde kunna sammanföras med

¹³³ Se tidigare diskussion om garantläran.

aktsamhetsstandarderna. Det är viktigt att poängtera att bruket av aktsamhetsnormer, normalitetskriterier och av normavvägningar leder till att det sker en avvägning mellan en faktisk inträffad och utförd handling och en ”idealhandling”, en jämförelse med ett normalt och aktsamt beteende som alla människor skall ha eller sträva efter att ha.

Den personliga culpan inom straffrätten och de subjektiva förutsättningarna för culpa inom skadeståndsrätten fokuserar på gärningsmannens eller skadevållarens insikt och avsikt med sin handling. Hans personliga egenskaper som utbildning, ålder och utveckling är viktiga faktorer som spelar en stor roll inom de båda systemen. Inom både straffrätten och skadeståndsrätten delas denna subjektiva del av culpabegreppet in i medveten och omedveten culpa och bedömningen sker på exakt samma sätt i de båda systemen. Den handlandes insikt om risken med sitt handlande, medveten oaktsamhet, och det faktum att han borde ha insett risken för skada eller okontrollerad följd, omedveten oaktsamhet. Inom skadeståndsrätten används dock inte denna uppdelning i lika stor utsträckning som inom straffrätten där den är av stor betydelse för att bedöma straffvärdheten på ett korrekt sätt vilket påverkar påföljdsbestämningen.

6.1.2 Skillnader

Den viktigaste skillnaden mellan skadeståndsrätten och straffrätten är de respektive systemens grundtanke. Skadeståndsrätten har en reparativ funktion, en person som lidit en skada skall försättas i samma situation som om skadan aldrig inträffat. Fokuseringen inom skadeståndsrätten är både på offret och på den som orsakat skadan. Straffrätten har en fördömande och avskräckande funktion. Den som har brutit mot ett av straffbuden skall straffas och klandras för vad han har gjort och skälet härför är att avskräcka andra i samhället från att utföra samma typ av brott. Straffrätten kan snarare sägas fokusera på gärningsmannen, vad han gjort och hur han skall straffas för detta.

De mera konkreta skillnaderna i själva culpabedömningen som jag upptäckt i mitt arbete är att straffrätten har två separata begrepp gärningsculpa och personlig culpa medan skadeståndsrätten har ett culpabegrepp som består av en objektiv och en subjektiv del som binds samman av den adekvata kausaliteten. Den adekvata kausaliteten är inte tillämplig i straffrätten utan sambandet mellan handlingen och följden täcks av gärningsculpa.

Straffrätten har en gradering av culpa vad avser både gärningsculpan och den personliga culpan. Gradering sker efter skalan ringa, normal eller grov culpa. Beroende på hur grov eller ringa gärningsmannens culpa är bestäms sedan påföljden. I skadeståndsrätten finns bara culpa eller grov culpa och den grova culpans betydelse är störst vid en eventuell jämkning av skadeståndet. Denna gradering av culpabegreppet är den skillnad mellan

skadeståndsrätt och straffrätt som berörts mest i doktrinen. Det har kunnat konstateras att culpa inom straffrätten är ett mått på hur klandervärd en person och hans handlande är och därför krävs det generellt sett en högre grad av oaktsamhet inom straffrätten för att culpa skall kunna konstateras föreligga. Straffrätten har därmed en högre ”culpatröskel”. Slutligen kan det också konstateras att det föreligger en stor skillnad vad avser bevisböda och beviskrav. Skillnaden är dock ytterligare en indikation på teorin att det krävs en starkare bevisning och en något större oaktsamhet för att kunna dömas för culpöst handlande i straffrätten än i skadeståndsrätten.

Uppdelningen i en objektiv och subjektiv del av culpabegreppet sker inom båda systemen, olikheterna framträder i samband med den konkreta uppdelningen. Inom större delen av skadeståndsrätten är det culpabegreppet som styr hela oaktsamhetsbedömningen. Det finns inga fastslagna normer i vare sig praxis eller lagrum som anger vad som skall klassificeras som oaktsamt beteende. I skadeståndsrättens speciallagstiftning finns det oaktsamma beteendet något mera reglerat och det finns beskrivningar av vad som skall klassificeras som oaktsamt beteende i lagrummen. Skadeståndsrätten är uppbyggd kring principen att, den som lidit en person- eller sakskada orsakad av annan skall ersättas.

Straffrätten är uppbyggd kring brottsbegrepp fastslagna i lagtexten, dessa brottsbegrepp är uppdelade i en objektiv och en subjektiv del, gärningsculpa och personlig culpa. Vilka handlingar som är rättsstridiga finns ofta fastslaget i lagtexten t.ex. 3 kap 1 § BrB¹³⁴. Det är uppenbart att en handling som leder till att någon dör skall bestraffas, under förutsättning att handlingen omfattas av oaktsamhet eller uppsåt. Huvudregeln inom straffrätten är att oaktsamhet bestraffas bara om det finns fastslaget i lagrummet. Se t.ex. vållande till kroppsskada i 3 kap 8 §¹³⁵, där det specifikt uttalas att den som vållat kroppsskada eller sjukdom *oaktsamt*¹³⁶ skall bestraffas för detta. Detta medför därför att culpabedömningen inom straffrätten är mindre flexibel än vad den är i skadeståndsrätten. Det krävs att handlingen finns i preciserad i brottsbeskrivningen och sedan skall dessutom oaktsamheten finnas med som ett rekvisit i brottsbeskrivningen för att gärningsmannen skall kunna straffas.

Skadeståndsrätten kräver bara att någon har lidit en skada, den handling som orsakat skadan behöver inte ens strida mot någon i lag fastställd bestämmelse. Culpabegreppet inom skadeståndsrätten upplevs därför mera flexibelt då det kan appliceras på en händelse lättare än det straffrättsliga. Straffrätten kräver att handlingen kan konstateras vara olaglig för att först därefter börja diskutera om handlingen kan anses oaktsam. Det finns en rimlig förklaring till denna skillnad och det är givetvis straffsatsen. En

¹³⁴ ” Den som berövar annan livet, dömes för *mord* till fängelse i tio år eller på livstid.”

¹³⁵ ” Åsamkar någon av oaktsamhet annan person sådan kroppsskada eller sjukdom som ej är ringa, döms för *vållande till kroppsskada eller sjukdom* till böter eller fängelse i högst sex månader.”

¹³⁶ Min kursivering

person som anses skadeståndsskyldig skall reparera skadan, vilket i majoriteten av fall innebär att han skall ersätta den skadelidande för vad denne förlorat. Den som handlar oaktsamt inom straffrätten kan i vissa fall dömas till böter, men han kan även riskera att dömas till ett frihetsberövande straff och att anteckningar görs i belastningsregistret. Detta är ett tungt vägande skäl till att straffrättens culpabedömning är mer specificerad i vad som skall anses vara culpöst handlande.

Inom skadeståndsrätten används den adekvata kausaliteten som koncentrerar sig på att skadan är en sannolik följd av den utförda handlingen. Inom straffrätten används istället gärningsculpan som kräver att den uppkomna okontrollerade följden skall vara en plausibel möjlighet, d.v.s. den skall finnas med i en variation av möjliga följder som kan inträffa på grund av det aktuella händelseförloppet. Den okontrollerade följden behöver inte vara sannolik i förhållande till den utförda kontrollerande handlingen, det är tillräckligt att den är en möjlig följd för att gärningsculpan skall konstateras föreligga. Det räcker att det finns en risk för att den okontrollerade följden skall inträffa.

Skillnaden blir att skadeståndsrätten lägger större vikt vid om en följd är sannolik, skulle följden vara mer eller mindre osannolik påverkar det påföljdsbestämningen. Straffrätten är fokuserad på att konstatera att det har faktiskt inträffat en okontrollerad följd och den som utfört denna skall bestraffas. En okontrollerad följd kan inte bortförklaras inom straffrätten på grund av att den är osannolik i förhållande till det inträffade händelseförloppet. I en situation då handlande som innebär ett otillåtet risktagande leder till en okontrollerad följd, som ej var möjlig att förutse, kan denna okontrollerade följd anses vara tillåten, på grund av att gärningsculpan tillåter ett studium av hela händelseförloppet. Detta fungerar även på motsatt sätt, om en tillåten handling leder till en följd som är osannolik kan inte adekvat kausalitet föreligga men gärningsculpan är uppfylld om följden är plausibel och därmed kan gärningsmannen anses vara straffrättsligt culpös.

Detta konstaterande om straffrättens culpabedömning skall ses i kontrast till den uppgift som den adekvata kausaliteten anses uppfylla inom skadeståndsrätten, nämligen att begränsa de fall där culpa skall anses föreligga. Min slutsats av denna diskussion är att straffrättens gärningsculpa erbjuder en mera flexibel lösning och innebär också att det är lättare att påvisa ett samband mellan skada och gärning med hjälp av gärningsculpa än med hjälp av adekvat kausalitet.

Straffrättens gradering av culpa innebär en avvikelse mot skadeståndsrätten. Straffrättens huvudregel säger att endast uppsåtliga gärningar bestraffas. För att oaktsamhet skall kunna bestraffas krävs att det uttalas i lagrummet. Problemet fokuseras sedan kring hur oaktsamt ett handlande skall vara för att det skall anses vara straffrättsligt. Oaktsamheten skall komma upp till och nå över en viss "tröskel". Denna tröskel är ett enklare sätt att uttrycka

den kvalité en oaktsam handling måste ha för att kunna bestraffas.¹³⁷ Inom specialstraffrätten har lagstiftarna valt att klart ange på vilken nivå de lägger culpatriöskeln, se t.ex. 1 § Trafikbrottslagen, där det uttryckligen anges att ringa oaktsamhet är undantagen från det straffbara området. I motiven till denna lag motiveras beslutet med att det en så låg culpatriöskel på denna typ av brott måste anses som orimlig.¹³⁸ Brotten inom detta område som ansågs som ringa hade ingen sådan betydelse ur allmänpreventiv synvinkel att det ansåg strida mot straffrättens grundtanke att kriminalisera på denna låga nivå.

Straffrättens grundtanke finns att utläsa av Lagcommitens förslag till Allmän Criminallag. Slutsatsen av detta yttrande var att samhället inte skulle lägga för stor börda på individen och därmed inskränka handlingsfriheten.¹³⁹ I SL 5:12 1 st kan man också läsa

”...att för händelse, som prövas mera av våda än av vållande timat, skall ej något straff dömas.”

Här fastslås därmed att det krävdes en inte alltför obetydlig oaktsamhet inom den allmänna straffrätten.¹⁴⁰ Denna slutsats lever kvar i dagens straffrätt men ställer också höga krav på domstolarna när de skall tillämpa ett lagrum där det inte finns utskrivet vilken grad av oaktsamhet som krävs för påföljd.

Var gränsen skall dras för de olika graderna av culpa inom straffrätten är ett svårt och omdiskuterat ämne. Det finns inga direkta uttalade riktlinjer i praxis, men vissa rättsfall har gett viss ledning. Grov oaktsamhet är ofta svårast att konstatera. Ett alternativ är att alltid anse medveten oaktsamhet som grov eller låta den skadeståndsrättsliga bedömningen av grov oaktsamhet vilken slogs fast i NJA 1992 s.310 som vägledande.¹⁴¹

En polis hade anklagats för tjänstefel sedan han hade underlåtit att ombesörja att en häktad person frigavs. På grund av detta misstag tvingades den häktade mannen att stanna i häktet ett dygn mer än vad som var nödvändigt. HD ansåg i sin motivering att då det rörde sig om något så allvarligt som frihetsberövande kunde inte polisens oaktsamhets konstateras vara ringa.

Det intressanta med detta rättsfall är justitierådet Vängbys skiljaktiga mening. Han menar att en oaktsamhetsbedömning sker i två steg med ett objektiva och ett subjektiva ställningstagande. Han uttalar sedan att det är uppenbart att culpatriöskeln i straffrätten är högre än vad den är i skadeståndsrätten och att triöskeln vid straffansvar ligger olika högt vid olika brott. Det viktiga för att någon skall kunna dömas för ett oaktsamhetsbrott är inte att han handlat annorlunda utan att han har handlat klandervärt. Hans

¹³⁷ Se Erenius, Gillis (1976) s. 146

¹³⁸ Se SOU 1948:34 s. 280-ff

¹³⁹ Se Erenius, Gillis (1976) s. 146-147

¹⁴⁰ Se Erenius, Gillis (1976) s. 147

¹⁴¹ Se Vängby Staffan (1993) sid. 547

uttalande förstärker han med att hänvisa till fall där HD frikännt den tilltalade på grund av att hans oaktsamhet inte var klandervärd. Det mest intressanta för denna framställning är NJA 1991 s. 163.

Ordföranden i en bostadsrättsförening hade anklagats för vållande till annans död sedan han av oaktsamhet underlåtit att stänga av en skadad hiss. Vilket fick till följd att en pojke använde hissen och klämdes till döds i hisschaktet. HD konstaterade att orsaken till pojkens död var att hissen inte hade stängts av. Ordföranden i bostadsrättsföreningen hade fattat ett beslut och om detta var att anse som oaktsamt skulle han dömas för vållande till annans död enligt 3 kap 7 § BrB. Hade ordföranden haft någon möjlighet att förutse *risk*en för den skada som faktiskt inträffade? HD resonerade kring en jämförelse med skadeståndsrättens bedömning av vållandefrågor och straffrättens bedömning av vållandefrågor med utgångspunkten att skadeståndsrätten var reparativ medan straffrätten fokuserade på den handlandes klandervärdhet. HD friade ordföranden i bostadsrättsföreningen med motiveringen att hans handlande inte kunde tillskrivas vare sig nonchalans eller likgiltighet, inte ens medveten oaktsamhet. HD tog istället fasta på att om han hade upptäckt den mycket minimala skaderisken vid ytterligare en undersökning hade han genast stängt av hissen. Hans handlande kunde inte anses innefatta en klandervärd försummelse och därför friades han från ansvar.

Det intressanta med detta fall är att HD uttryckligen uttalar i sin motivering att det vid en straffrättslig culpabedömning är andra faktorer som är av intresse än de som uppmärksammas inom skadeståndsrätten. Tillämpningen av den straffrättsliga culpabedömningen kännetecknas av att den är mer restriktiv än skadeståndsrätten. Den skadeståndsrättsliga bedömningen influeras av skadeståndets reparativa funktion. Dessutom hade skadeståndet komplicerade ekonomiska funktioner som står i relation med de möjligheter som finns att teckna försäkringar. Samhällsutvecklingen har också lett till uppkomsten av nya skaderisker som har tvingat domstolarna att tillämpa alltmer strikta aktsamhetskrav. Straffrätten skall snarare ses som en reaktion på ett handlingssätt som kan medföra fara.¹⁴²

I skadeståndsrätten finns ingen gradering, den grova culpan blir endast aktuell vid jämkning av ett eventuellt skadestånd. Det finns inte samma behov här att kunna visa på att en persons handlande är mer eller mindre klandervärd. Det räcker att culpabedömningen är uppfylld och att alla de objektiva och subjektiva rekvisiten är täckta, en person kan inte vara mer eller mindre skyldig att ersätta en orsakad skada.

Straffrätten är uppbyggd kring principerna, vid tvivel för den tilltalade och att en anklagad är oskyldig till motsatsen är bevisad. Det skulle vara orimligt att lägga bevisbördan på den tilltalade inom straffrätten, då denne kanske sitter häktad fram till rättegången och har betydande svårigheter att finna

¹⁴² Se NJA 1991 s. 163. HDs resonemang är en tolkning och sammanställning av texter av författare som Hellner, Jareborg, Erenius och Strahl. Jag anser att dessa rättsfall är två av de få ställen där skillnaden mellan skadeståndsrättens och straffrättens culpatröskel uttrycks och förklaras på ett enkelt och klart sätt, därför väljer jag att hänvisa till rättsfallens sammanfattning och inte till de skilda författarnas verk.

bevis för sin oskuld. I skadeståndsrätten laboreras det med omvänd bevisbörda och det ställs krav på att både skadevållaren och den skadelidande skall bevisa sina respektive ståndpunkt. Påstår den skadelidande att ett visst händelseförlopp föreligger har denne bevisbördan härför medan skadevållaren har bevisbördan sina invändningar angående händelseförloppet. Detta kan ses i relation till att åklagaren i straffrätten har hela bevisbördan, även om den tilltalade gör en invändning är det åklagarens uppgift att bevisa att denna invändning inte förtjänar någon tilltro. Då skadeståndfrågan kumuleras med den straffrättsliga kan bevisbördan ställa till problem. Detta problem löses genom att den civilrättsliga uppdelningen av bevisbördan tillämpas på skadeståndsdelen.

Beviskraven är också olika inom straff- och skadeståndsrätt. Det krävs betydande bevisning om en tilltalad skall dömas mot sitt nekande och till skillnad från civilrätten är ett erkännande inte bindande i straffrätten. Formuleringen i straffrättsliga domar är att det skall vara ställt "utom rimligt tvivel" eller att det är uppenbart att den tilltalade är skyldig, detta kan sedan ställas i relation till skadeståndsrättens "styrkt" eller "antagligt". Denna skillnad i beviskrav har betydelse vid kumulation av skadeståndsfrågan och straffrättsfrågan.

Vad jag har kunnat förstå av mina studier av rättsfall är att om en talan ogillas på grund av att straffrättsligt ansvar ej föreligger, ogillas också talan om skadestånd. Ett exempel är fall NJA 1966 s.70 om hemvärnsövningen som går snett. I HovR döms chefen för ansvar för vållande till annans död och därmed diskuteras också hans skadeståndsskyldighet. I HD ändras domslutet och åtalet ogillas, HD: s kommenterar endast skadeståndsfrågan med att skadestånd ej skall utgå. Detta väckte mina funderingar kring skillnaderna i beviskravet. Om straffrättsligt ansvar föreligger är det ingen tvekan om att det också föreligger ett skadeståndsansvar eftersom beviskravet för skadestånd är uppfyllt. Problemet är i fall av den typ som jag tagit som exempel, d.v.s. om inte beviskravet för straffrättsligt ansvar är uppfyllt finns det inget som säger vid en prövning att inte beviskravet för skadeståndsansvar hade varit uppfyllt då detta ligger på en avsevärt lägre nivå. Denna fråga har jag inte funnit något svar på vare sig i doktrin eller i praxis. Den enda rimliga förklaringar jag kan finna är att domstolarna menar att är en person inte straffrättsligt ansvarig kan han inte heller anses vara skadeståndsansvarig.

Detta är en mycket svår och kontroversiell fråga, och jag anser inte att jag funnit tillräckliga belägg för mina funderingar för att kunna lansera dem som en hållbar teori, men jag tycket det är märkligt att problemet inte uppmärksamats och diskuterats mera i praxis och doktrin. Kopplingen mellan skadeståndsrätten och straffrätten lever uppenbarligen kvar än idag och gör det mycket svårt att få skadestånd om inte straffrättsligt ansvar utdöms.

7 Avslutande kommentarer

Jag har i detta arbete försökt jämföra två rättsområde som vid första anblick kan uppfattas som så olika att det kan ses som ett försök att jämföra äpplen och päron. Mina första funderingar när jag började studera litteraturen och analysera problemställningen var att så också var fallet. Under arbetets gång har jag dock upptäckt att, det som jag skriver i min historiska framställning av skadeståndsrätten och straffrätten, att de är sammanlänkade, stämmer än idag.

Vid en bedömning av ett straffrättsligt brott finns det i nio fall av tio en skadeståndsfråga som är uppe till behandling i samma mål. Detta samband är så uppenbart att det därför torde te sig naturligt att det finns betydande likheter mellan två rättsområden som i grunden är så olika.

Mina slutsatser är att culpabedömningen i sig har många likheter mellan de olika systemen, både avseende utformningen med uppdelningen i en subjektiv och objektiv del, men i denna uppdelning ligger också en av de mest betydande skillnaderna med ett culpabegrepp i skadeståndsrätten contra två som samverkar i straffrätten. Jag upplever även skadeståndsrätten som mer flexibel i sin lösning med domstolarnas skönsmässiga bedömningar. Det finns olika förslag i doktrin som jag diskuterat här och de erbjuder alla en möjlighet för domstolarna att kunna få en skraddarsydd lösning genom att ta hänsyn till de specifika omständigheterna i det enskilda fallet.

Straffrätten har en tendens att bli mera statisk i sin bedömning då den utförda handlingen måste anpassas till en fastslagen bestämmelse i lagtexten. Gärningsculpan är flexibel i förhållande till den adekvata kausaliteten men den slutliga bedömningen är dock bunden av vad som finns specificerat i lagtexten. Anledningen till denna skillnad är den uppenbara olikheter som finns i påföljdsbestämningen inom de två olika systemen.

De andra stora skillnaderna ligger i vad som krävs för att en person skall anses culpös inom skadeståndsrätten contra straffrätten, den olika höjden på culpatröskeln. Denna höjdskillnad förstärks ytterligare av skillnaderna i bevisbörda och beviskrav mellan de båda systemen.

Jag tycker att det märks tydliga spår av den gamla synen på skadeståndsrätt och straffrätt som lever kvar än idag och utgör grundstenen i de båda systemen. Gör du dig skyldig till en handling som stämmer överens med en brottsbeskrivning i straffrätten är du klandervärd och din skuld är avsevärt större än om du skadar något av misstag. ”Vådaverk” är inte lika förkastligt som ”viljeverk”, det var den allmänna slutsatsen i 1200-talets landskapslagar och den tycks leva kvar än idag.

Mina slutsatser av detta arbete är att det är fel att säga att det handlar om att jämföra äpplen och päron. Det finns betydande likheter även om grundtanken inom de båda systemen inte är densamma. Systemen var sammanlänkade på 1200-talet och det anser jag att de är även på 2000-talet. Vad jag efterlyser i doktrin och praxis är en diskussion och en kommentar till hur och varför domstolen avfärdar ett skadeståndsanspråk, på ett för mig så lättvindigt sätt, bara för att culpitröskeln för straffrätt ej är uppnådd. Samtidigt som HD har i fall klart uttalat att culpitröskeln är lägre i skadeståndsrätten och det är inte exakt samma omständigheter som skall beaktas då domstolen har att avgöra om ett beteende är straffrättsligt culpöst eller om det är skadeståndsrättsligt culpöst.

Käll- och litteraturförteckning

Källförteckning

Offentligt tryck

Prop. 1972:5 Skadeståndslag
SOU 1948:34 Trafikbrottslagen. Stockholm, 1948 [cit. SOU 1948:38]

Litteraturförteckning

Agge, Ivar & Thornstedt, Hans. *Straffrättens allmänna del*. Fjärde uppl. Stockholm, 1984. [cit. Agge, Ivar & Thornstedt, Hans (1984)]

Agell, Anders. *Samtycke och risktagande - studier i skadeståndsrätt*. Stockholm, 1962. [cit. Agell, Anders (1962)]

Bengtsson, Bertil; Nordenson, Ulf och Strömbäck, Erland. *Skadeståndsrätt – lagstiftning, och praxis med kommentarer*. Tredje uppl. Stockholm, 1985. [cit. Bengtsson, Bertil (1985)]

Bengtsson, Bertil. *Skadeståndsrätt – några huvudlinjer*. Göteborg, 1994. [cit. Bengtsson, Bertil (1994)]

Dahlman, Christian. *Konkurrerande culpakriterier*. Lund 2000 [cit. Dahlman, Christian. (2000)]

Diesen, Christian (red). *Bevis 4 – Prövning av skadestånd*. Stockholm, 1999. [cit. Diesen, Christian (1999)]

Ekelöf, Per-Olof & Boman, Robert. *Rättegång – Fjärde häftet*. Sjätte uppl. Stockholm, 1992. [cit. Ekelöf, Per-Olof (1992)]

Erenius, Gillis. *Oaktsamhet – studier i straffrätt*. Stockholm, 1971. [cit. Erenius, Gillis (1971)]

Hellner, Jan & Johansson, Svante. *Skadeståndsrätt*. Sjätte uppl. Göteborg, 2000. [cit. Hellner, Jan (2000)]

Hellner, Jan. *Skadeståndsrätten – en introduktion*. Stockholm, 1997. [cit. Hellner, Jan (1997)]

Holmqvist, Lena; Leijonhufvud, Madeleine; Träskman, Per Ole och Wennberg, Suzanne. *Brottsbalken – en kommentar*. Sjunde uppl. Stockholm 1998. [cit. Holmqvist, Lena m.fl. (1998)]

Häthén, Christian. *Stat och straff - studier i europeisk, främst svensk konstitutionell – och straffrättshistoria*. Lund, 1997. [cit. Häthén, Christian (1997)]

Jareborg, Nils. *Straffrättens ansvarslära*. Uppsala, 1994. [cit. Jareborg, Nils (1994)]

Jareborg, Nils. *Straffrättens gärningslära*. Stockholm 1995. [cit. Jareborg, Nils (1995)]

Karlgren, Hjalmar. *Skadeståndsrätt*. Femte uppl. Stockholm, 1972. [cit. Karlgren, Hjalmar (1972)]

Roos, Carl Martin. *Ersättningsrätt och ersättningssystem*. Stockholm, 1990. [cit. Roos, Carl Martin (1990)]

Wennberg, Suzanne & Leijonhufvud Madeleine. *Straffansvar*. Femte uppl. Stockholm, 1997. [cit. Wennberg, Suzanne & Leijonhufvud, Madeleine (1997)]

Artiklar

Erenius, Gillis. *Något om "culpatröskeln" i straffrätten*, i *Svensk rätt i omvandling*, s. 143-156. Studier tillägnade Hilding Eek, Seve Ljungman och Folke Schmidt. Stockholm, 1976. [cit. Erenius, Gillis (1976)]

Strahl, Ivar. *Adekvansläran*, i *Teori och praxis*, 324-355. Festskrift till Hjalmar Karlgren. Stockholm, 1964. [cit. Strahl, Ivar (1964)]

Vängby, Staffan. *Klandervärt och oförsvarligt – straffrättens culpatröskel än en gång*, s. 541- 552. Festskrift till Bertil Bengtsson. Stockholm, 1993. [cit. Vängby, Staffan (1993)]

Welamson, Lars. *Civil – och straffprocessrätt 1958-1962*, i *Svensk Juristtidning* 1964 s. 401- 456. [cit. Welamson, Lars (1964)]

Rättsfallsförteckning

Svenska rättsfall:

NJA 1932 s.589
NJÄ 1934 s.86
NJÄ 1935 s.636
NJÄ 1937 s.434
NJÄ 1937 s.457 II
NJÄ 1940 s.199
NJÄ 1944 s.494
NJÄ 1945 s.301
NJÄ 1945 s.669
NJÄ 1948 s.104
NJÄ 1949 s.245
NJÄ 1957 s.337
NJÄ 1960 s.330
NJÄ 1965 s.474
NJÄ 1966 s.70
NJÄ 1974 s.585
NJÄ 1975 s.657
NJÄ 1976 s.1
NJÄ 1976 s.458
NJÄ 1977 s.281
NJÄ 1977 s.655
NJÄ 1979 s.129
NJÄ 1980 s.738
NJÄ 1983 s.232
NJÄ 1984 s.323
NJÄ 1985 s.269
NJÄ 1985 s.456
NJÄ 1986 s.712
NJÄ 1987 s.187
NJÄ 1991 s.163
NJÄ 1991 s.476
NJÄ 1992 s.130

NJA1992 s.310
NJA 1993 s.149
NJA 1994 s.108
NJA 1996 s.782

Danska Rättsfall:

Högsteret:

U 1989.1098 H.